

Ida-Kaisa Vitikka

Nuorena hukkuneet -

Ylivelkaantuminen nuorten kertomuksissa

Pro gradu-tutkielma

sosiaalityön maisteriohjelma

Lapin yliopisto

syksy 2013

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Nuorena hukkuneet - Ylivelkaantuminen nuorten kertomuksissa

Tekijä: Ida-Kaisa Vitikka

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ ☒ Sivulaudaturtyö ☐ Lisensiaatintyö ☐

Sivumäärä: 71

Vuosi: 2013

Tiivistelmä:

Tutkielmani käsittelee ylivelkaantuneita nuoria kriittisestä sosiaalityön lähtökohdasta. Tutkielmassa on haastateltu viittä 18–25-vuotiasta nuorta, jotka ovat oman kokemuksensa mukaan ylivelkaantuneita. Käytettyjä pääkäsitteitä ovat ylivelkaantuminen, rakenteet, kuluttajuus, kulutusyhteiskunta ja luottomarkkinat. Teoreettisesti tutkielma nojautuu emansipatoriseen tiedon intressiin ja kriittiseen tutkimusperinteeseen. Lisäksi post-rakenteellinen sosiaalityö näyttelee rooliaan tutkielmassa. Tutkimuskysymykset etsivät aineistosta vastauksia siihen, että kuinka nuoret kuvaavat ylivelkaantumisen syitä ja seurauksia sekä kuinka yhteiskunnalliset rakenteet jäsentyvät nuorten kertomuksissa.

Tutkimusmetodina on käytetty teemahaastattelua ja aineiston analyysissä on käytetty soveltaen narratiivien analyysin keinoja pohjautuen elämänkerralliseen ja narratiiviseen tutkimukseen. Tutkielman analyysiosuudessa on käsitelty aluksi velkaantumisen vaiheita, toiseksi nuorten kokemuksia ja tuntemuksia ja viimeiseksi ylivelkaantumisen seurauksia. Loppuluvussa on esitetty ylivelkaantumisen ennaltaehkäisyyn muutamia erilaisia ratkaisuehdotuksia ja koottu analyysin tuloksia.

Ylivelkaantuminen näyttää johtuvan niin rakenteellista, että yksilöllisistä syistä. Yksittäisten syiden löytäminen osoittautui mahdottomaksi. Nuorten näkemykset ylivelkaantumisen syistä koskettivat lähinnä yksilöllisiä tekijöitä, vaikka useita rakenteellisia syitä oli kuultavissa. Syitä ylivelkaantumiseen olivat nuoren oma käytös, kulutuskulttuuri, sosiaaliset suhteet ja kaveripiiri. Oman käyttäytymisen taustalla vaikuttivat kuitenkin nähtävästi myös sosiaaliset ja yhteiskunnalliset rakenteet.

Avainsanat: velkaantuminen, maksuhäiriöt, sosiaalityö, kuluttajuus, nuoruus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi ☒

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi ☐
(vain Lappia koskevat)

Sisältö

1 Johdanto.....	1
2 Ylivelkaantumiseen vaikuttavia tekijöitä	4
2.1 Velkaantuminen.....	4
2.2 Kulutusyhteiskunta	6
2.3 Nuorten asema kuluttajina	10
3 Teoreettinen sitoutuminen	13
3.1 Emansipatorinen tiedon intressi ja kriittinen tutkimusperinne	13
3.2 Rakenteellinen ja postrakenteellinen sosiaalityö	15
4 Tutkielman tarkoitus ja etiikan merkitys	20
4.1 Tutkimuskysymykset.....	20
4.2 Etiikka osana tutkielmaa.....	20
5 Tutkielman toteutus ja analyysin keinot.....	25
5.1 Teemat haastattelujen toteutuksessa.....	25
5.2 Kertomuksellinen näkemys	27
5.3 Narratiivinen analyysi	30
6 Ylivelkaantumisen vaiheet	32
6.1 Alku	32
6.2 Syvemmälle velkoihin	36
7 Kokemuksia ylivelkaantumisesta	40
7.1 Näkemyksiä velkaantumisen syihin	40
7.2 Itsesyytöksiä	44
7.3 Häpeä.....	47
8 Ylivelkaantumisen vaikutuksia	51
8.1 Univaikeuksia ja ahdistusta	51
8.2 Korjausyrityksiä	55
9 Ylivelkaantumisen ehkäiseminen	58
LÄHTEET	64

1 Johdanto

Velkaantuminen on puhututtanut 2010-luvulla Suomessa paljon. Maailmanlaajuinen taantuma alkoi vuonna 2008 ja taantumaa voidaan ajatella jatkuneen siitä lähtien ainakin tutkielman valmistumisajankohtaan asti. Valtioiden velkaantuminen ja konkurssiuhkat ovat olleet kestopuheenaiheena useita vuosia. Myös Suomen valtion valtionlaina kasvaa vuosittain. Samanaikaisesti yksityishenkilöiden talouden hallittavuus heikkenee ja ylivelkaantumisesta on tullut yhteiskunnassamme yleinen ilmiö. Esimerkiksi kotitalouksien velkaantumisaste on noussut tasaisesti 2000-luvun aikana ja vuoden 2013 ensimmäisen vuosineljänneksen aikana kotitalouksien velkaantumisaste on Suomessa noin 118 prosenttiyksikköä. Kymmenen vuotta aiemmin, vuonna 2003 velkaantumisaste oli alle 80 prosenttiyksikköä. Suomalaisilla kotitalouksilla on siis keskimääräisesti enemmän lainaa, kun käytettävissä olevia tuloja.

Ylivelkaantuminen on muuttunut yhteiskunnalliseksi ilmiöksi useista syistä. Käsittelen näitä syitä työssäni tarkemmin. Esimerkkinä voidaan mainita se, että suomalainen yhteiskunta on muuttunut viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana ja muutoksen seurauksena esimerkiksi ihmisten elintaso on noussut ja kulutustottumukset ovat muuttuneet. Myös talouden merkitys on kasvanut ja usein hyvinvointiakin mitataan taloudellisilla indikaattoreilla, käytettävissä olevilla varoilla, tuloilla ja menoilla.

Ylivelkaantumista on tutkittu viimeksi laajasti 1990-luvun laman jälkivaikutuksena ja nyt ylivelkaantumiseen on havahduttu uudelleen. Esimerkiksi vuoden 2013 aikana Suomen Akatemia on myöntänyt 760 000 euroa rahoitusta nuorten velkaongelmien tutkimiseen eri yliopistoille. Ylivelkaantumisen voidaan ajatella muuttuneen luottomarkkinoiden avautumisesta 2010-luvulle niin, ettei se enää liity yhteiskunnan talouden tilanteen heilahteluihin, kuten taantumiin. Ylivelkaantuminen on myös helpompaa niin kutsuttujen pikavippien vuoksi, kun se on ollut esimerkiksi vielä kymmenen vuotta sitten.

Tutkin ylivelkaantumista nuorten kautta. Olen valinnut nuoret tutkimuksen kohteeksi, sillä nuorena ylivelkaantuminen on usein moniulotteisempaa, kun muissa ikäryhmissä.

Ajatuksen taustalla ovat ajatukset nuoruudesta kehitysvaiheena, jolla on kauaskantoiset vaikutukset yksilön tulevaisuuteen. Nuorena ylivelkaantuminen voi vaikuttaa yksilön kehitykseen, identiteettiin ja persoonaan enemmän, kun muissa ikäryhmissä. Lisäksi ylivelkaantumisen ja erityisesti luottotietojen menetyksen seuraukset aiheuttavat voivat aiheuttaa lisää nuoren elämään. Nuoruuteen usein kuuluu epävarma toimeentulo mahdollisen opiskelun, työttömyyden tai määräaikaisten työsuhteiden vuoksi. Nuori ei ylivelkaannuttuaan välttämättä pysty jatkamaan opintojaan tai töiden saanti voi vaikeutua. Toisaalta ylivelkaantuminen vaikeuttaa arkista elämää esimerkiksi niin, ettei ylivelkaantunut saa puhelinliittymää tai jää ilman asuntoa. Nuorena tulisi suunnata katse tulevaisuuteen ja rakentaa aikuisuuden pohjaa, eikä se näytä onnistuvan ylivelkaantuneena. Ylivelkaantunut nuori joutuu keskittymään velkaongelmansa ratkaisuun, eikä keinoja tilanteen parantamiseksi välttämättä ole.

Nuoruuden olen rajannut tarkoittamaan ikävuosia 18–25. Alaikärajaksi olen valinnut 18 vuotta, sillä alaikäisellä ei ole mahdollisuutta velkaantua samoissa määrin, kun täysi-ikäisenä. Yläikärajaksi olen määrittänyt 25 vuotta, sillä länsimaisen pitkittyneen nuoruuden ajatellaan useimmiten päättyvän tuolloin. Olen haastatellut teemahaastattelun keinoin viittä oman kokemuksensa ja ulkoisten kriteerien mukaan ylivelkaantunutta 18–25 -vuotiasta nuorta. Haastattelin sekä miehiä, että naisia. Ajatuksenani oli haastatella ainakin seitsemää nuorta, mutta haastateltavien löytämisen haasteiden vuoksi jouduin tyytymään viiteen. Haastattelut olen toteuttanut teemahaastattelun keinoin ja analyysin olen suorittanut narratiivisen analyysin keinoin. Olen halunnut valinnoillani painottaa sitä, että nuorten oma ääni ja kertomuksellisuus ovat tutkimuksessa näkyvillä.

Olen kytkenyt nuorten ylivelkaantumisen sosiaalityön kriittiseen teoriapohjaan ja emancipatorisiin ajatuksiin. Näen ylivelkaantumisen yhteiskunnallisena ilmiönä, jonka syitä voi olla muuallakin kun vain ylivelkaantuneessa yksilössä. Olen soveltanut postrakenteellista sosiaalityön teoriaa tutkimuksessani siten, että olen tutkinut sekä rakenteellisia, että yksilöllisiä syitä ylivelkaantumiseen. Ajatuksena ylivelkaantumisen syiden tarkasteluun on ollut se, että rakenteita muuttamalla ylivelkaantumista voisi ennaltaehkäistä. Tulkintani rakenteista jotka edesauttavat ylivelkaantumista perustuvat kirjallisuuteen, että haastatteluihin.

Tutkielmaani osallistui kolme eri tahoa: perhe- ja sosiaalipalveluiden sosiaalipalvelukeskuksen aikuissosiaalityön yksikkö sekä talous- ja velkaneuvonta sekä toisen kunnan perhe- ja sosiaalipalveluiden sosiaalityön lapsi- ja perhetyön yksikkö. Aikuissosiaalityön yksiköstä haastateltavia löytyi yksi ja talous- ja velkaneuvonnasta neljä. Toisen kunnan asiakkaita ei kukaan suostunut haastateltavaksi. Ongelmaksi muotoutuikin haastatteluun halukkaiden nuorten löytäminen. Jokaisessa yksikössä kerrottiin, että aiheeseeni sopivia ylivelkaantuneita 18–25-vuotiaita on asiakaskunnassa runsaasti. Haastatteliemieni nuorten kanssa keskustelin haastateltavien löytämisen ongelmasta ja heidän mukaansa suurena ongelmana on suuri häpeä ja pelko tunnistettavuudesta.

Työn otsikko on muokattu lainaus Frans Eemil Sillanpään teoksesta Nuorena Nukkunut. Nuorena hukkuneet on muotoutunut otsikoksi siitä syystä, että ylivelkaantuminen nuorena vaikuttaa sekä tutkimukseni että useiden aikaisempien tutkimuksien mukaan olevan kokemus, josta selviytyminen on äärimmäisen vaikeaa. Tilannetta voi melkein kuvata ulospääsytönmänä ja vain kaksi viidestä haastattelemastani nuoresta oli haastattelun aikana selviämässä tai jo maksanut kaikki velkansa. Loput kolme eivät voineet tilanteelleen mitään, eivätkä he saaneet apua mistään. Otsikolla yritän kuvata sitä toivottomuutta ja epätoivoisuutta, joka monissa tilanteissa haastattelujen aikana ilmeni.

2 Ylivelkaantumiseen vaikuttavia tekijöitä

2.1 Velkaantuminen

Suurella osalla työikäisistä suomalaisista on velkaa, kuten asuntolainaa. Esimerkiksi vuonna 2007 noin 58 prosenttia suomalaisista asuntokunnista oli velallisia. Asuntolainat kattoivat 71 prosenttia veloista ja kulutusluotot 22 prosenttia. (Tilastokeskus, Velkaantumistilasto.) Kotitalouksien velkaantumisaste on ollut vuoden 2013 ensimmäisellä vuosineljänneksellä noin 118 prosenttia, kun taas kymmenen vuotta aiemmin velkaantumisaste oli 72,8 prosenttia. Suomalaisilla on keskimääräisesti siis enemmän lainaa, kun tuloja. Olli Mattisen ja Tulin Bedretdinin (2008) mukaan lainojen maksuajat ovat luottomarkkinoiden avautumisesta lähtien koko ajan pidentyneet ja lainasummat suurentuneet. Talouden ja ostovoiman kasvun voi ajatella perustuvan keskiluokan velkaantumiseen.

Kaikki velalliset eivät ole ylivelkaantuneita. Käsitteiden välillä on merkittäviä eroja. Velallisen määrittelyyn riittää yksinkertaisesti se, että yksilö on ottanut jonkinlaista lainaa, jonka hän maksaa lainanmyöntäjälle sovitussa erissä. Ylivelkaantuneen määritelmään sisällytetään usein vaatimus kolmesta maksuhäiriömerkinnästä tai kahdesta viranomaisen vahvistamasta häiriömerkinnästä (Koljonen 2002, 18–19). Luottotietomerkintä, maksuhäiriömerkintä ja useat muut vastaavat käsitteet voivat tarkoittaa kahta eri asiaa. Ensinnäkin maksuhäiriön voidaan ajatella tarkoittavan tilannetta, jossa henkilön maksukyky on jostain syystä merkittävästi heikentynyt, eikä käytettävissä olevilla tuloilla voida kattaa kaikkia kohtuullisiksi katsottuja menoja. Toinen määritelmä on virallinen. Sen mukaan luottotietohäiriömerkintä kertoo tilanteesta, jossa velallisen on todettu olevan jostain syystä haluton tai kykenemätön maksamaan laskujaan tai velkaansa. Luottotietomerkintä on seurausta pitkittyneistä maksuhäiriöistä. Luottotietomerkinnän saa, kun maksun laiminlyönti on todettu tuomioistuimen päätöksellä tai ulosottoviranomaisen toimituksella. Tätä ennen maksu on ollut maksamatta keskimäärin 6-8 kuukautta ja maksamattomasta maksusta on saatu useita muistutuksia. (Asiakastieto1.)

Ylivelkaantumisen toinen määritelmä on subjektiivinen. Henkilö on ylivelkaantunut silloin, kun hänen oman arvionsa mukaan velat ylittävät hänen maksukykinsä (Koljo-

nen 2002, 18–19). Rantala ja Tarkkala (2009, 10) ovat jatkaneet velkaongelman (ylivelkaantumisen) määrittelyä Koljosta pidemmälle. Heidän mukaansa velkaongelmalla tarkoitetaan ensinnäkin yhteneväisesti Koljosen määritelmän mukaan tilannetta, jossa velkaantunut itse subjektiivisesti määrittää velkojensa ylittävän maksukyvyn. Toiseksi henkilöllä on velkaongelma, kun hän maksaa velalla aiempaa velkaansa. Kolmas velkaongelmaisen määrittelyn tapa on se, kun velkaantuneen varallisuus ei riitä jokapäiväiseen elämään. Neljänneksi velkaongelmainen on silloin, kun joutuu ostamaan lainarahalla elintarvikkeita. Kaksi viimeistä määrittelyn tapaa voidaan rinnastaa köyhyyden määrittelyyn.

Vain pieni osa velallisista joutuu tilanteeseen, jossa velat ylittävät maksukyvyn. Risto Koulu ja Heidi Lindfors (2010, 24) kertovat, että suurin osa hallitsee taloudellisen tilanteensa, mutta kuitenkin vuosittain keskimäärin 200 000 suomalaista joutuvat ulosoton kohteeksi. Ulosottoon joutuu, jos ei ole varallisuutta maksaa velkaansa (Ulosotto). Ennen ulosottoa velallinen todetaan maksuhäiriöiseksi. Velallisen ja ylivelkaantuneen välillä on siis selkeä ero. Velallinen kykenee huolehtimaan taloudellisesta tilanteestaan ja selviämään veloistaan, ylivelkaantunut taas on menettänyt taloutensa hallinnan. Ylivelkaantunut ei kykene omilla tuloillaan selviämään veloistaan, ilman minkäänlaista apua.

Usein kuulee syylistävää puhetta nuorten ylivelkaantumisesta. Nuorten (yli)velkaantumisen ajatellaan usein olevan kevytmielistä, varsinkin silloin, kun velka on tullut kulutusluotoista (Koljonen 2002, 28). Nuoret eivät syylistävän puheen mukaan ymmärrä rahan arvoa, eivätkä oman maksukykynsä rajoja. Onko ylivelkaantumisen syy pelkästään näiden ylivelkaantuneiden nuorten holtittomuudessa tai jopa tyhmyydessä? Kevytmielisellä velkaantumisella tarkoitetaan lainsäädännössä tilannetta, jossa velkaantuneen on velkaa ottaessaan täytynyt ymmärtää, ettei hänellä on mahdollisuutta maksaa velkaa takaisin (Koulu & Lindfors 2010, 123). Esimerkiksi luottokortti-velat, rikosperusteinen velkaantuminen eli vahingonkorvausvastuu sekä laiminlyönnit velvoitteita ja velkoja kohtaan ovat kevytmielistä velkaantumista.

Uskoisin, että harva ylivelkaantuneista nuorista on ylivelkaantunut pelkkää kevytmielisyyttään. Kuitenkin Sami Myllyniemi, Mika Gissler ja Tiina Puhakka (2005, 35, 22) huomauttavat, että esimerkiksi harkinta ostos tilanteessa lisääntyy vasta iän myötä. Heidän mukaansa nuorten menot ovat jo 1980-luvulta lähtien ylittäneet heidän tulonsa.

Nuoria on useita erilaisia, suurin osa osaa rakentaa tulevaisuuttaan aktiivisesti ja tietää luottotietohäiriön seuraukset. Nuoret rakentavat identiteettiään aktiivisesti kuluttamalla. Petri Pajulla (2002, 132) on määritelmä kuluttajapoliittisesti ajatellen kypsälle ja vastuulliselle nuorelle. Vastuullinen ja kypsä nuoren pitäisi ymmärtää, että kaikkea haluttua ei voi ostaa. Silti hän voi silti elää täysipainoista elämää. Voiko velkaantumisen syitä löytää muualtakin kuin yksilöllisestä käyttäytymisestä ja rahankäyttötottumuksista? Kokonaisuudessaan nuorten asenteet lainanottoon ovat kuitenkin järkeviä (Koljonen 2002, 66). Onkin kyseenalaista väittää, että nuoret eroaisivat muista, vanhemmista ikäryhmistä lainanottooperusteissaan pelkästään nuoruuden holtittomuuden ja typeryyden takia. Esimerkiksi 56 prosenttiyksikköä pikaluottoa ottaneista ovat vuonna 2007 olleet yli 25-vuotiaita (Valkama & Muttilainen 2008, 46).

Alle 30-vuotiaita suomalaisia, joilla on maksuhäiriömerkintä, on Pajun (2002, 124) mukaan noin 70 000. Luku on samaa luokkaa, kuin työttömien määrä samassa ikäryhmässä, mutta se ylittää huomattavasti pitkäaikaistyöttömien määrän. Koljosen (2002, 97) tutkimuksen mukaan noin 6,2 prosentilla nuorista on ainakin yksi maksuhäiriömerkintä. Suomen asiakastiedon 4.7.2013 julkaiseman tiedotteen mukaan kesäkuussa 2013 oli 196 000 kuluttajalle yhteensä miljoona uutta maksuhäiriömerkintää. Voimassa olevia merkintöjä asiakastiedon mukaan yhteensä 356 100 henkilöllä. Tämä vastaa 8,2 prosenttia kaikista 18 vuotta täyttäneistä suomalaisista. (Asiakastieto2)

2.2 Kulutusyhteiskunta

Ymmärtääksemme nuorten ylivelkaantumisen rakenteellisia syitä, tietämys yhteiskunnan tilanteesta nousee suureen merkitykseen. Tarkastelemalla suomalaisen yhteiskunnan tilannetta ei voi olla huomaamatta, että hyvinvointiyhteiskunnan alasajo on alkanut jo 1990-luvun laman jälkeen. Työni kannalta ei ole erityisen oleellista esitellä suomalaisen yhteiskunnan tilannetta koko laajuudessaan 2000-luvusta eteenpäin, vaan esittelen nuorten ylivelkaantumisen kannalta oleellisimpia kehityskulkuja. Tärkeimpänä huomiona voin esittää, että yhteiskunnassamme noudatetaan suuressa määrin uusliberalistisia (neoliberalismi) ajatuksia (Selkälä 2013). Yhtenä konkreettisena esimerkkinä uusliberalismista on niin kutsuttu Washington Consensus.

Washington Consensus on lähtöisin Yhdysvalloista ja kansainvälisiltä taloustoimijoilta, kuten Kansainväliseltä valuuttarahastolta (IMF) sekä Maailman pankilta (World Bank) ja sen alkuperäisenä tarkoituksena oli latinalaisen Amerikan nostaminen talousongelmista 1900-luvun loppupuolella. Uusliberalismin pyrkimyksenä on lisätä taloudellista kasvua. Siihen kuuluu monia säädöksiä, jotka perustuvat valtion roolin heikentämiseen ja vapaaseen markkinatalouteen. (WHO.) Heikki Hiilamon (2011, 12) mukaan talouden rooli sekä Suomessa, että kansainvälisesti todella suuri. Hänen mukaansa uusliberalismin ajatuksena ovat esimerkiksi kilpailun ja tehokkuuden lisääminen, julkisen hallinnon alasajo ja julkisten palveluiden yksityistäminen. Samalla sosiaaliset ongelmat yksityistään ja käsitteiden kuten oleskeluyhteiskunta käyttäminen voivat aiheuttaa hankauksia ihmisten välillä.

Samalla, kun kilpailutalouden rooli on merkittävä, kansalaisten hyvinvoinnin ongelmat lisääntyvät. Sekä valtio, kunnat, että kansalaiset velkaantuvat. Syrjäytymisestä ja muista hyvinvoinnin puutteista keskustellaan valtamediassa viikoittain. Esimerkiksi presidentti Sauli Niinistö julkaisi vuonna 2012 syrjäytymisen vastaisen ohjelman ”Ihan tavallisia asioita”. Yhteiskunnassa on aina ollut ongelmallisia ilmiöitä, joihin sosiaalityöntekijät ovat työllään vaikuttaneet. Ongelmat ovat 2000-luvulla entistä moninaisempia ja vaikeampia ratkaista pelkästään yksilöllisen case-workin avulla. Sosiaalityön rooliin on aina kuulunut dualistinen asema, yhteiskunnallinen työ on yhdistetty yksilölliseen asiakastyöhön, ja molemmat ovat monin tavoin tukeneet toisiaan ja mahdollistaneet sosiaalityön kehittämisen. (kts. Pohjola 2011.)

Useat tutkimukset ovat käsitelleet ylivelkaantumista ja velkaongelmia Suomessa. (Kuluttajavirasto1, Kuluttajavirasto2, Kuluttajavirasto3) Lisäksi niin kutsutut pikavipit ovat valtiollista tasoa myöten herättäneet toimia (Toimenpidealoite 69/2009, Lakialoite 59/2011, Laki korkolain 4 s muuttamisesta). Suomen eduskunnassa ylivelkaantumisen ongelmia on puitu ja viimein on saatu niin kutsuttu pikavippien korkokattoa koskeva laki astumaan voimaan 1.6.2013. Niin kutsuttuun pikavippilakiin kuuluvat Laki kuluttajansuojalain seitsemännen luvun muuttamisesta, Laki eräiden luotonantajien rekisteröinnistä annetun lain muuttamisesta ja Laki korkolain 2 §:n muuttamisesta. Risto Kaartinen ja Jaana Lähteenmaa (2006) kertovat, että kulutusluottoja otetaan jokaisessa

tuloryhmässä ja työmarkkina-asemassa. Heidän mukaansa pikavipit ovat yleisimpiä työttömillä, yksinhuoltajilla ja huonotuloisilla. Pikavippaajilla on myös eniten ongelmia taloudenhallinnassaan.

Anna-Riitta Lehtisen ja Johanna Leskisen (2005, 94) mukaan samalla, kun talous määrittää kansalaisten elämää vahvasti, suomalaisten asenteet omaan talouteensa ovat muuttuneet. Elämme niin kutsutussa kulutusyhteiskunnassa (Autio 2006, 100; Lehtinen & Leskinen 2005, 94; Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 1) Kuluttamisen merkitys on suuri kaikille ikäryhmille. Kuluttaminen määrittää keitä me olemme ja mihin kuulumme. Kati Rantalan ja Heta Tarkkalan (2009, 8) mukaan kuluttamisen merkityksen tekee huolestuttavaksi se, että yhteiskunnastamme löytyy kulttuurinen paine kuluttaa köyhänäkin.

Elisa Valkaman ja Vesa Muttalaisen (2006, 1) mukaan kuluttamiseen liittyy olennaisena osana luottomarkkinoiden avoimuus. Velalla ostaminen on muuttunut normaaliksi ilmiöksi yhteiskunnassa (Rantala & Tarkkala 2009, 4). Velalla ostamisen mahdollisuus on tehnyt mahdolliseksi Pasi Mäenpään (2005, 341–342) mukaan niin sanotusti kuluttamisen demokraattisen ilmiön. Demokraattisella ilmiöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä tilannetta, jossa kaikilla on sosiaaliekonomisesta asemastaan huolimatta luotu yhtäläiset kulutusmahdollisuudet. Eri väestöryhmien välinen kulutuskäyttäytyminen on todellakin tasoittunut, osaltaan massateollisuuden ja osaltaan luottojen ansiosta (Rantala & Tarkkala 2009, 4).

Kuluttamisen kulttuurisen paineen muodostumista on edesauttanut luottomarkkinoiden avautuminen 1980-luvulla. Luottomarkkinoiden avautuminen aiheutti osaltaan 1990-luvun laman ja sen suuren vaikutuksen yhteiskuntaan ja yksilöihin. Petri Paju (2005, 124) kertoo, että toisin sanoen kuluttaminen on tehty helpoksi myös lainarahan avulla. Kulutuskulttuurin muutos on johtanut niin sanottuun *carpe diem* -ajatteluun. Pahimmillaan kuluttamista jatketaan ilman minkäänlaista tulevaisuuden suunnittelua ja huolta maksukyvyistä. Kulutusyhteiskunta perustuu ajatukseen ihmisestä, joka haluaa aina vain enemmän ja jonka tarpeet voidaan tyydyttää vasta, kun resurssit (raha ja voimavarat) ovat rajattomat. Ihmisten tarpeet ovat kuitenkin sidoksissa yhteisöön ja yhteisön arvoihin. Hyvinvointia ei voi luoda pelkästään talouden näkökulmasta, sillä resurssit eivät automaattisesti lisää hyvinvointia. (Hiilamo 2011, 11.) Ihmisen hyvinvointi ei lisäännä

yhteiskunnan resurssien kasvulla, erityisesti silloin kun yhteiskunnan resurssit eivät ja-
kaudu tasaisesti ihmisten välillä. Yksilöiden hyvinvointi ei ole yksistään resursseista
riippuvainen.

Lisääntynyt kulutukseen käytetty lainanotto määrittää 2000-lukua. Ylivelkaantuakseen
ei tarvitse olla sairas, työtön, epäonninen takaaja tai eronnut. (Rantala & Tarkkala 2009,
1.) Muttilaisen (2006, 2-3) mukaan elämme luottoyhteiskunnassa, jonka hän määrittelee
yhteiskunnaksi, jossa luotot ovat tavanomainen osa kotitalouksien taloudenpitoa. Vel-
kaongelmat ja niiden selvittely ovat monille arkipäivää ja velka-asiat ovat tärkeä yhteis-
kuntapolitiikan kohde. Velkaongelmia ei nykyisin voi pelkistää väistämättömäksi osaksi
talouskriisejä. Velkaongelmat ovat pysyvä tila, omalla tavallaan orgaaninen osa yhteis-
kuntaa. Kansalaisten velkaongelmat eivät poistu talouskasvun aikana, vaan niiden sy-
vyys ja erityismuodot heijastavat kansantalouden, markkinoiden ja hyvinvointijärjes-
telmän sen hetkistä tilannetta. (Rantala & Tarkkala 2009, 3.)

Voidaan myös ajatella, että 1990-luvulta lähtien kilpailutalous on vienyt sosiaalipoliti-
kan sijaa yhteiskunnassa (Alavaikko 2006, 52; Alasuutari & Lampinen 2006, 56). Hy-
vinvointia uhkaavat riskit ja niiltä suojautumisen vastuu on entistä enemmän kansalais-
ten, yksilöiden vastuulla (Rantala & Tarkkala 2009, 4). Yksinkertaisten hyvinvointi-
valtion vaihteittainen alasajo on aiheuttanut yksilön vastuun kasvamisen omasta hyvin-
voinnistaan. Vauraissa maissa, kuten Suomessa kulutus on irtautunut perustarpeista.
Taloudelle annettu suuri valta voi myös aiheuttaa stressiä, väkivaltaa ja yhteisöllisyyden
katoamista (Hiilamo 2011).

Suomalaisessa kulutusyhteiskunnassa luottoa saa ilman tuloja, pankkineuvotteluita, to-
dellista maksukykyä sekä takauksia ja vakuuksia. Tarjonta on valtava, niin hyödykkei-
den, kuin luottojen osuudelta. Miten siis yhteiskunnan ilmapiiri lisää halukkuutta käyt-
tää näitä niin sanotusti helppoja luottoja? Minna Aution (2006, 100) mukaan suomalai-
nen yhteiskunta on silti kokonaisuudessaan vaurastunut merkittävästi viimeisten vuosi-
kymmenien aikana. Yleistäen voidaan ajatella, että jokaisella uudella sukupolvella on
ollut enemmän rahaa käytettävissään, kun aikaisemmilla sukupolvilla. Kulutusta tutkit-
taessa voidaan huomata, että elintarvikkeiden osuus käytetyistä tuloista on koko ajan
pienentynyt. Muiden hyödykkeiden osuus sen sijaan on kasvanut. Jos rahaa todella jää
elinkustannusten jälkeen käytettäväksi entistä enemmän, miksi ylivelkaantumista ja ke-

vytmielistä luotonottoa on? Voisi sanoa, että suomalaisten maksukyvyn takana ovat velat.

2.3 Nuorten asema kuluttajina

Nuoret ovat monessa suhteessa erilaisessa asemassa yhteiskunnassa suhteessa muihin ikäryhmiin. Tarkoitin tässä yhteydessä nuorella 18–25 -vuotiaita, koska yleensä alle 18-vuotiaalla ei ole mahdollisuutta saada lainaa, ei niin sanottuja pikavippejä, ei luottokorttia eikä pankkilainaa. Tietenkin alle 18-vuotiaat voivat esimerkiksi tilata matkapuhelimeensa erilaisia ominaisuuksia, vaikka ne tulisi tilata huoltajan suostumuksella (Wilska 2005, 80). Käytännössä palveluntarjoajien on mahdoton seurata, että tilauksiin todellisuudessa on suostumus.

Lehtinen ja Leskinen (2005) ovat eritelleet orastavaksi aikuisuudeksi kutsumaansa elämänvaihetta tarkemmin tutkimuksessaan ja käytn heidän erittelyään perustellessani ikävuosien 18–25 erityisyyttä. Heidän mukaan aikuistuvien nuorten kulutus, luotonkäyttö, velkaantuminen ja maksuongelmat ilmentävät itsenäistymistä ja identiteetin rakentamista. Pirjo Kinnusen (2011, 24) mukaan nuoruus on elämänvaihe, jossa yksilön persoonallisuus ja identiteetti muotoutuvat. Persoonallisuus on yksilön osa jo syntyessä, mutta identiteetti kehittyy nuoruuden kehitysvaiheessa.

Itsenäistymiseen liittyy taloudellinen irtiotto ja henkinen irtautuminen lapsuudenkodista. Molemmat itsenäistymisen osat vaativat vastuunottoa ja itsenäistä päätöksen tekoa. Orastavaan aikuisuuteen liittyy myös riskikokemusten hankinta. Riskikokemusten, kuten runsas päihteidenkäyttö, hankinta liittyy siihen, kun ei olla enää huoltajien valvonnan alaisina, eikä myöskään aikuisuuteen liittyvien roolien, odotusten ja paineiden vanhina. Monet elämänsuunnat ovat vielä avoimia, koska tulevaisuutta yleensä orastavassa aikuisuudessa tai nuoruudessa vasta suunnitellaan. (Lehtinen & Leskinen 2005, 92–93.) Länsimaisessa yhteiskuntarakenteessa nuoruus on yksi tärkeimmistä elämän vaiheista. Nuori ei vielä täytä niin kutsuttuja aikuisuuden kriteerejä, vaan vasta opettelee itsenäistä elämää ja vastuun kantoa. Nuoruus on ovi tulevaisuuteen ja aikuisuuteen.

Nuorena ylivelkaantuminen on monissa määrin erilaista, kun aikuisena. Nuorilla ei välttämättä ole keinoja selviytyä velkaantumisestaan. Esimerkiksi velkajärjestelyyn pääsy on nuorilla usein vaikeaa, sillä useimmilla ei ole velkajärjestelyjen vaatimaa vakituista työpaikkaa. Lehtisen ja Leskisen (2005, 94) tutkimustuloksista käy ilmi, että aikuistuvien - orastavassa aikuisuuden vaiheessa elävien - nuorten itsenäistymistä raamittavat pienet tulot, pätkätyöt ja opiskelu. Esimerkiksi nuoria työttömiä toukokuussa 2011 oli 26 100 (Työ- ja elinkeinoministeriö) ja heinäkuussa 2013 yhteensä 656 000 18–25-vuotiaasta työllisiä oli 356 000 ja työttömiä 40 000 (Tilastokeskus1). Lukuja täytyy tarkastella kriittisesti juuri opiskelun ja määräaikaisten työsuhteiden vuoksi.

Matti Heikkilä ja Jouko Karjalainen (2000) kertovat, että luultavasti suurimpana ylivelkaantumisen edesauttajana ovat työttömyys ja epävakaat työsuhteet. Alle 30-vuotiaiden ikäryhmässä työttömyys ja muut työoloihin liittyvät tekijät selittävät ylivelkaantuneisuutta enemmän, kuin muissa ikäryhmissä. Nuorten elämään näyttää liittyvän vahvasti taloudellinen epävarmuus. Nuorten tulot ovat heikommalla kuin vanhemmilla ikäryhmillä keskimääräisesti ja samalla suomalainen itsenäisyyteen kannustava kulttuuri painottaa omaehtoista pärjäämistä. Suomalainen yhteiskunta on eriarvoistunut 1990-luvulta lähtien, huolimatta kulutuskäyttäytymisen yhtenäistymisestä. Tulonerot ovat kasvaneet ja sosiaaliset ongelmat periytyvät helposti sukupolvelta toiselle. (Rantala & Tarkkala 2009, 9). Yhteiskunnan ajan henki näyttäisi olevan omaa vastuuta ja yrittämistä korostava.

Virpi Koljonen (2002, 44) muistuttaa, että työttömillä on yleensäkin keskimääräistä enemmän maksuhäiriömerkintöjä, ei pelkästään nuorilla työttömillä ja epävakaisissa työsuhteissa työskentelevillä. Kuitenkin on huomattu, että varsinkin nuoret joutuvat helposti työmarkkinoiden ulkopuolelle (Myllyniemi ym. 2005, 27). Syynä voi olla kokemuksen, suhteiden tai koulutuksen puute. Nuoret ovat erilaisessa asemassa vanhempiin ikäryhmiin nähden työmarkkinoilla. Nuoret saavat usein heikompa palkkaa ja työolot sekä – ehdot voivat olla huonommat. Lisäksi Lehtisen ja Leskisen (2005, 94) tutkimus kertoo, että nuorten suurimpia menoeriä ovat ruoka- ja asumismenot. Ristiriitaiseksi ruoka- ja asumismenojen merkittävydestä tekee se, että yleisesti suomalaisilla jää pakollisten elinkustannusten jälkeen merkittävästi muihin menoihin rahaa käytettäväksi. Nuorilla näin ei kuitenkaan ole käynyt.

Nuoret elävät muuta väestöä enemmän tulonsiirtojen varassa. Tämä johtuu lähinnä opiskelusta ja työmarkkinatilanteesta. (Paju 2002, 122.) Opintorahaa saavien opiskelijoiden tuloiksi lasketaan opintolaina, riippumatta siitä nostetaanko lainaa vai ei. Kiinnostava huomio on se, että usea jättää opintolainan käyttämättä, Pajun (2002, 123) tutkimuksen taustalla olleeseen nuorisobarometriin vastanneista yli puolet ilmoitti, etteivät he ole opintolainaa nostaneet. Tämä tarkoittaa sitä, että osa nuorista elää köyhyysrajan alapuolella, vaikka laskennalliset tulot ylittäisivätkin köyhyysrajan. Luultavasti osaa nuorista vanhemmat tukevat taloudellisesti. Myllyniemen ym. (2005, 20) kertovat myös, että työttömyys iskee aina voimakkaimmin nuoriin. Nuoret kotitaloudet kärsivät jo 1990-luvun lamasta eniten, eikä silloin muodostunut ero muihin, vanhempiin ikäryhmiin ole alentunut. Päivi Lehiö-Trapnowskin (2001, 46) mukaan nuorten tulokehitys on ollut 1990-luvalta lähtien heikompaa, kuin vanhempien ikäryhmien. Nuorten köyhyys on huomattavan yleistä Suomessa.

Silti Lehtisen ja Leskisen (2005, 94, 96) mukaan kulutusyhteiskunnan suurimpia ongelmia nuorten kannalta on se, että nuorilla on rajalliset kulutusmahdollisuudet, mutta tarjonta on rajaton. Kuluttaminen tekee kunkin elämästä yksilöllisen ja ihmisestä yksilön. Nuoruuteen, tai orastavaan aikuisuuteen kuuluvat identiteetin rakentaminen ja nykyisin identiteetin voi ostaa. Useissa tutkimuksissa on huomattu erityisesti nuorien läheinen suhde kuluttamiseen, sille on annettu suuri merkitys niin identiteetin rakentamisen, että sosiaalisen yhteenkuuluvuuden kannalta.

Myös Virpi Koljonen ja Tarja Römer-Paakkanen tutkimuksessaan (2000) huomasivat, että nuorten ylivelkaantumista edesauttavat kulutuskulttuurin muutos, heikko asema työmarkkinoilla sekä kyvyttömyys toimia markkinoilla. Kärjistäen voisi jo ajatella, että kuinka elämänvaiheessa, jossa tulisi itsenäistyä, osoittaa kaikille olevansa menestynyt ja toimiva yhteiskunnan täysivaltainen jäsen edes voi elää velkaantumatta? Ylivelkaantuminen on huolestuttava ilmiö erityisesti siksi, että se aiheuttaa aina yksilötason hyvinvointiongelman; syrjäytymistä kulutuksesta ja yhteiskunnasta. Se aiheuttaa myös kasvavia sosiaali- ja terveydenhuoltokustannuksia. (Rantala & Tarkkala 2009, 12.)

3 Teoreettinen sitoutuminen

3.1 Emansipatorinen tiedon intressi ja kriittinen tutkimusperinne

Olen todennut emansipatorisen tiedon intressin soveltuvan omaksi tiedonintressikseni. Tässä luvussa perustelen valintaani. Juhani Pietarisen (2002, 59, 63) mukaan tutkimuksen tekijällä on useita tehtäviä, joista oleellisin on luotettavan informaation tuottaminen. Tutkimuksen kohteena oleva ilmiö täytyy ymmärtää laajasti, ilmiötä täytyy tulkita, kuvailla ja selittää. Mikä sitten ohjaa tutkijan tiedonhankintaa? Mikä on saanut minut tutkimaan ylivelkaantuneita nuoria? Tiedonhankintaa koskevat vaatimukset tunnetaan tiedonintressin nimellä. Ne ovat kognitiivisia strategioita, jotka ohjaavat tutkimuksen suorittamista. Todellisuus ilmentyy monilla tavoilla ja tiedonintressi ohjaa sitä, mistä näkökulmasta todellisuudesta etsitään tietoa. Tiedon intressit ovat aina olemassa, tutkija tutkii tutkimuskohdetta aina jostain näkökulmasta, eikä tiedonintressiä voi tai saa piilottaa. Tiedon intressi kuvaa sitä, millaisiin todellisuuden piirteisiin tutkimus kohdistuu ja mitä varten informaatiota hankitaan.

Tiedon intressejä on useita, omaa tutkimustani lähimpänä on emansipatorinen tiedonintressi. Se ilmenee pyrkimyksenä niin kutsutussa alisteisessa asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien vapauttamiseen toimintaa kahlitsevien rakenteiden ja pakotteiden vallasta. Emansipatorisen tiedon intressin mukaan sosiaalisesti rakentuneet valtarakenteet toimivat esteenä yhteisön jäsenten omaehtoiselle toiminnalle ja tiedostamattomat voimat voivat hallita yksilöiden elämää. Toisin sanoen emansipatorinen tiedon intressi pyrkii pääsemään eroon näistä kahlitsevista voimista ja edistää kriittistä, vapautumista edistävää tietoa. (mt., 64.) Emansipatorinen tiedon intressi pyrkii lisäämään valtaväestöstä erillään olevien väestöryhmien tai syrjäytyneiden tietämystä omasta asemastaan ja keinoista asemansa parantamiseksi (Heikkilä 2002, 175).

Käsitän, ettei yhteiskunnallisten kannanottojen välttäminen ole eettistä ja samalla kannalla ovat myös Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2003, 90, 105). Heidän mukaansa kantaaottava tutkimus huomioi yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen. Yhteiskuntaa ja yksilöä ei voi erottaa täysin toisistaan. Neutraalius on ideaali, johon yhteiskuntatieteel-

linen tutkimus ei voi aina sitoutua. Tällöin oleellista on kirjoittaa auki ja perustella tekemänsä valinnat tutkimuksessa. Tutkimus voi ja sen täytyy ottaa kantaa ja vastuuta yhteiskunnan marginaalissa olevista ja valvoa heidän oikeuksien toteutumista. Kristina Rolinin (2002, 98) mukaan johtopäätösten kontekstisidonnaisuus täytyy huomioida eli tuloksia ei voi soveltaa tutkimuskontekstin ulkopuolella.

Olen pääasiallisesti tutkimuksessani sitoutunut kriittiseen tutkimuksen perinteeseen. Perinteisesti filosofisessa mielessä tutkimusperinteitä on eroteltu Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2011, 36) mukaan kolme: loogis-analyttinen, fenomenologis-hermeneuttinen ja marxilainen suuntaus. Liz Trinder (2000, 40) taas esittää, että sosiaalityön tutkimuksessa on kolme pääsuuntausta, empiirinen, pragmaattinen ja kriittinen tutkimusperinne. Tutkimusperinteiden kolme pääsuuntausta ovat ajallisesti ja paikallisesti liikkuvia. Ajallinen ja paikallinen liikkuvuus tarkoittaa sitä, että kukin tutkimusperinteistä on ollut tietyssä ajassa niin kutsutusti hallitsevassa asemassa.

Aloitan perinteisistä filosofian piirissä erotelluista tutkimusperinteistä, mutta en esittele tarkemmin tutkimukseeni liittymättömiä perinteitä. Hermeneuttinen laadullinen tutkimuksen tutkimusperinne keskittyy ihmistieteellisen tutkimukseen. Ihmistieteisiin voidaan lukea myös sosiaalityön tutkimus, sillä tutkimuskohteena on yleisesti ihminen tietyssä kontekstissaan. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 32.) Fenomelogis-hermeneuttinen tutkimusperinne keskittyy ihmiskäsitykseen ja ihmisen ympäristöön. Tärkeitä ovat esimerkiksi yksilön kokemukset ja yksilön kokemuksilleen antamat merkitykset.

Fenomelogisen tutkimuksen kohteena on elämismaailma ja ihmisen suhde elämistodelisuuteensa. Ihmistä voidaan ymmärtää tutkimalla elämismaailman suhdetta yksilöön. Hermeneuttinen ulottuvuus taas käsittää tulkinnan ja merkitysten etsimisen. Siinä yrittään etsiä oikean tulkinnan sääntöjä. Ymmärtäminen on aina tulkintaa ja tulkinnan pohjalla taas on jo aikaisemmin ymmärretty. Tavoitteena fenomenologis-hermeneuttisella tutkimuksella on käsitteellistää tutkittava ilmiö, toisin sanoen kokemuksellinen merkitys. Lisäksi tarkoituksena on tehdä jo aikaisemmin tunnettu tiedetyksi. Yksinkertaistaen kyse on tulkinnallisesta tutkimuksesta, jossa pyritään tutkimaan jo elämismaailmassa läsnä olevia ilmiöitä (mt., 34–35.) Tästä näkökulmasta katsoen sitoutumiseni on vahvasti fenomenologis-hermeneuttinen.

Teoreettinen viitekehyseni on vahvasti kriittisen sosiaalityön teoriaperinteen ja –perheen osa, vaikka tutkimuksestani ilmenee joillain tasoilla myös fenomenologis-hermeneuttinen näkökanta. Kriittinen tutkimusperinne laadullisen tutkimuksen joukossa taas pohjautuu osaltaan aikaisempien tutkimusperinteiden kritiikkiin. Kriittisen tutkimuksen suurin ero muihin tutkimusperinteisiin on subjekti. Perinteinen teorian muodostus objektivoi. Kriittisen teorian mukaan havaintomaailma muodostuu ihmisen omasta aktiivisuudesta. Havaintotieto ei ole mahdollista ilman todellisuuden muuttamiseen suuntautuvaa intressiä. Muutos on tiedon ehto. Totuus sidotaan inhimilliseen toimintaan, kuten pragmatiikassa. (mt, 37–39.) Kriittisten teorioiden pohjalla ovat Bob Mullanin (1997, 100–104 & 108) mukaan vahvasti sosialistiset ideologiat, ja esimerkiksi Karl Marxia voidaan kuvailla kriittisten teorioiden oppi-isäksi.

Kriittisen tutkimuksen tärkeimpiä osia ovat, että tutkimus koskee politiikkaa ja muutoksen aikaansaamista ennemmin kuin neutraalia ”nauhoittamista”. Kriittiseen teorianmuodostukseen sitoutuneiden mielestä tärkeintä on valtasuhteiden ja valtaistamisen/voimaannuttamisen (empowermentin) mahdollisuuksien esiintuominen. Tutkimuksen ei edes ajatella olevan neutraalia, tosiasioita löytävää, vaan tutkija on osa tutkimaansa ilmiötä ja valtarakenteita. Yhdistävä tekijä kriittiseen teoriaan muodostukseen sitoutuneiden tutkijoiden välillä eivät ole metodologiset ratkaisut, vaan sitoutuminen alistavien rakenteiden löytämiseen. (Trinder 2000, 44–45.) Ongelmalliseksi kriittisen teorianmuodostuksen tekee se, että kriittiseen teorian mukaan tieto ei ole objektiivista, vaan tutkijan omat näkemykset ja mielenkiinnonkohteet ohjaavat tutkimusta. Tieto ei ole sosiaalisesti hyödyllistä, vaan tieto on myös valtaa. Mikä sitten on totuus? Tutkimuksen tekemisen kannalta ongelmallista on tiedon subjektiivisuuden merkitys tutkimuksen kannalta, mitä pitäisi tutkia ja kuinka tutkimus tulisi arvioida (mt., 49–50)?

3.2 Rakenteellinen ja postrakenteellinen sosiaalityö

Sosiaalityön lähtökohta on ihmisen tukeminen vaikeissa elämäntilanteissa, jolloin muutostyön kohde ei ole yksilö vaan yksilön tilanne ja ihmisen suhde ympäristöönsä ja olosuhteisiinsa. Ihmisen elämään vaikuttavat sosiaaliset, kulttuuriset, poliittiset ja taloudel-

liset tekijät, ei pelkästään yksilö itse. Rakenteet sisältyvät siis yksilöön. (Pohjola 2011, 214.) Rakenteellinen sosiaalityö keskittyy yksilön sijaan yksilön tilanteen perustan etsimiseen yhteiskunnan rakenteista. Yhteiskunnan rakenteita on monenlaisia. Rakenteiksi voidaan ajatella esimerkiksi yhteiskunnan sosiaalisia instituutioita, kulttuuria ja sosiaalisia malleja sekä normeja.

Olen työssäni sitoutunut rakenteellisen ja erityisesti postrakenteellisen (poststrukтураalisen) sosiaalityön ajatuksiin. Rakenteellinen ja postrakenteellinen sosiaalityö ovat osa kriittisen sosiaalityön perinnettä. Rakenteellinen ja postrakenteellinen sosiaalityön teoria sitoo tutkimukseni sosiaalityön käytäntöön, sekä tapoihin, joilla sosiaalityötä voi toteuttaa ja miten voimme ymmärtää todellisuutta ympärillämme. Rakenteellinen ja postrakenteellinen sosiaalityö mahdollistavat ylivelkaantumisen käsittelemisen laajemmalla näkökannalta, kun vain yksilöllisten vaikuttaminen etsiminen. Ajattelen, että ylivelkaantuminen on osaltaan yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden aiheuttamaa, mutta lisäksi yksilöllinen elämänhistoria, arvot, opitut toimintamallit ja ajatusmaailma voivat edesauttaa ylivelkaantumista.

Bob Pease ja Jan Fook (1999, 8-9) kertovat, että rakenteellinen sosiaalityö yhdessä muiden kriittisen sosiaalityön perinteiden kanssa pyrkii voimaannuttamaan ja valtaistamaan vähemmän valtaa omaavia yhteiskunnan jäseniä. Robert Adamsin (2003, 5) mukaan valtaistamisen ja voimaannuttamisen (empowerment) avulla yksilöiden, yhteisöjen ja ryhmien on mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa, saavuttaa haluamiaan asioita, kohentaa elämänlaatua ja auttaa myös toisia näiden tavoitteiden saavuttamisessa. Valtaistaminen ja voimaannuttaminen ovat Adamsin määritelmän mukaan prosessi, joilla muutos ja muutoksen päämäärä saadaan aikaan ja tavoitetuksi.

Jokaisen ihmisen ajatellaan kuuluvan johonkin ryhmään, esimerkiksi voimattomiin/valtaa hallitseviin, alistettuihin/alistajiin, hyväksikäytettyihin/hyväksikäyttäjiin. Rakenteellinen sosiaalityö ei luokittele alisteisessa asemassa olevia hierarkkiseen asemaan, vaan kaikki syrjityt ja alisteiset ovat yhtä tärkeässä asemassa. Lisäksi rakenteelliselle sosiaalityölle on oleellista, että työtä tehdään jokaisella tasolla, muistaen linkittää asiakkaiden kokemukset alistaviin rakenteisiin. (Mullaly 1997, 105.) Anneli Pohjolan (2011, 210) mukaan rakenteellisen sosiaalityön hahmottamiseen on liittynyt kaksi suuntaa, ensinnä huono-osaisten yksilöiden asian ajaminen huono-osaisuuden poistamiseksi

ja toiseksi valtaistaminen olosuhteiden parantamiseksi. Rakenteellinen sosiaalityö ei sulje pois yksilökohtaista työtä, vaikka sen voi ajatella keskittyvän yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Rakenteellinen sosiaalityön ajatuksiin kuuluu, että sosiaalityön kohtamat ongelmat ovat sosiaalisesti rakentuneita ja vahvistettuja. Sosiaaliset instituutiot voivat toimia niin, että ne syrjivät yksilöitä esimerkiksi luokasta, sukupuolesta, ihonväristä, seksuaalisesta suuntautumisesta tai fyysisestä tai psyykkisestä ”kyvyttömyydestä” johtuen. Toiseksi rakenteellinen sosiaalityö perustuu siihen, että sosiaalityön kohde ovat rakenteet, jotka aiheuttavat yksilöille ongelmia, ei pelkästään yksilö ihmisenä. (Mullaly 1997, 104.)

Pohjolan (2011, 207–208) mukaan sosiaalityön tehtävä yleisesti on kaksoissidonnainen. Toisaalta sosiaalityö on yksilöllistä auttamistyötä ja tukemista, mutta yksilöllisen suunnauksen ohella tärkeää on yhteiskunnalliseen ajatteluun, palveluihin ja päätöksentekoon vaikuttaminen. Yhteistä näille näennäisesti erillisille sosiaalityön tehtäville on muutostyö. Muutostyö kohdistuu hyvinvoinnin parantamiseen ja sosiaalisten tilanteiden sekä olosuhteiden muuttamiseen. Lisäksi valtaistava (empowerment) ajattelumalli on molemmissa osissa tärkeässä roolissa. Sidokset yksilöllisen ja yhteiskunnallisen sosiaalityön välillä sisältävät myös ajatuksen siitä, että auttaakseen yksilöä ja onnistuakseen siinä, yhteiskunnallista muutostyötä tarvitaan ja yhteiskunnallisen muutostyön mahdollistamiseksi tarvitaan yksilöllisen työn tuottamaa tietoa. Yksilöllisiä syitä etsivä sosiaalityö ja sosiaalityön tutkimus eivät riitä, vaan tärkeää on huomioida yksilöön vaikuttavat rakenteet, saadakseen kokonaisvaltaisen kuvan asiakkaan tilanteesta, sosiaalityön kohtaamista ilmiöistä ja sosiaalityön kohteista. Juuri tästä syystä työssäni tutkin nuorten ylivelkaantumista sekä yksilöllisestä, että rakenteellisesta suunnasta.

Rakenteellisen sosiaalityön käytännön ongelmaksi on muotoutunut se, että voimaannuttavat ja valtaistavat työmenetelmät eivät välttämättä toimi jokaiselle samalla tavalla, vaan on huomioitava, että toiselle voimaannuttavana toimiva työmuoto voikin muodostua disempowervoivaksi eli heikentää asemaa ja vähentää valtaa entisestään. (Pease & Fook 1999, 5-6.) Juuri tällaisista huomioista johtuen pelkkä rakenteellinen sosiaalityö ei riitä analyysini avuksi, sillä ylivelkaantuneiden nuorten yksilöllisyys voi vaikuttaa ylivelkaantumiseen. Eikö ajatusleikkinä ja äärimmillään vietynä rakenteellisen sosiaalityön mukaan kaikkien nuorten tulisi olla ylivelkaantuneita, jos ylivelkaantumisen syy voidaan jäljittää pelkästään yhteiskunnan rakenteisiin?

Postrakenteellinen näkemys sosiaalityössä on yksinkertaisimmillaan postmodernismin ajatusten yhdistämistä rakenteelliseen sosiaalityön teoriaan. En tule esittelemään postmodernismin kaikkia osa-alueita, vain niitä, joilla on merkitystä rakenteellisen sosiaalityön uudelleen rakentamisessa postrakenteelliseksi sosiaalityön teoriaksi. Postmodernismi on kompleksinen ajatusmalli, joka sisältää useita ristiriitaisuuksia ja erilaisia käsityksiä postmodernismista. Lisäksi se on käsitteenä laajalle levinnyt, jokainen yhteiskunnan osa-alue voidaan käsittää postmodernismin kautta.

Jim Ifen (1999, 219) mukaan sosiaalityön teoriat, jotka mahdollistavat sekä yksilön erillaisuuden huomioimisen, että yhteiskunnan huomioimisen ovat kriittisen sosiaalityön perinteen teorioita. Kriittiselle teorialla sopivin postmodernismin muoto on sellainen, joka keskittyy erityisesti monimuotoisuuden ja kontekstisidonnaisuuden huomioimiseen. Rakenteelliselle sosiaalityölle postmodernismi antaa mahdollisuuden katsoa yksilöllisiä seurauksia hyväksikäytöstä ja alistamisesta. Lisäksi se mahdollistaa diskurssien ja kielen merkitysten tutkimisen. Kieli ei ole totuuksien tuottaja, vaan monenlaisten erilaisten merkityssuhteiden luoja ja ylläpitäjä. Kieli on vallan keino. (Mullaly 1997, 115–117.)

Postrakenteellinen sosiaalityö haastaa perinteisen rakenteellisen näkökulman monin tavoin, sen mukaan rakenteista ei saa riittäviä ratkaisuja sosiaalisten ongelmien ratkaisuun, vaan narratiivit, diskurssit ja kategorisoinnit sisältävät monia merkityksiä, jotka paljastavat rakenteellisen näkökulman yksinkertaistavan tyylin nähdä maailma kaksijakoisena, vastakkainasettelun kautta. Postrakenteellisen sosiaalityön voidaan ajatella paljastaneen rakenteellisen näkökulman diskurssien, kielen ja teorian puutteellisuuden erilaisuuksien, erontekojen ja moninaisuuden kautta. (Gibbins, 1998, 35.)

Poststrukturalistien jakaman johtopäätöksen mukaan kaikki tieto on kielellisesti tuotettua, eli relatiivista (Gibbins, 1998, 36). Tämä johtuu siitä, että postmodernismi näkee todellisuuden kielen muodostamana. Kieli on taas sosiaalisesti rakennettu ja se toistaa sosiaalisesti rakennettuja valtarakenteita. Todellisuutta ei voi määritellä objektiivisesti, vaan jokainen käsittää todellisuuden sosiaalisesti rakentuneiden narratiivien kautta. (Rossiter 2000, 25.) Tutkielmassani tämä ilmenee siinä, että haastateltavien kertomat ovat aina heidän itse rakentamiaan tarinoita, jotka ovat heidän omasta näkökulmastaan,

omaan elämään sovellettuja ja kertomuksellisia. Tutkielmaani ei voisi tehdä huomioimatta tätä näkökulmaa, eikä tutkimuksessani tulla esittelemään kattavaa tietoa ylivelkaantumisesta, vaan haastattelemini omat kokemukset linkitettyinä yhteiskunnan rakenteisiin.

Postmodernismi nostaa lisäksi keskeiseen asemaan tutkielmani kannalta erityisesti yksilöiden subjektiiviset kokemukset (Rossiter 2000, 28.) Postmodernismin lisäys rakenteelliseen sosiaalityöhön mahdollistaa yksilöiden tilanteiden ja kohtaamien ilmiöiden sekä ongelmien monimuotoisemman tarkastelun, huomioiden asiakkaan henkilökohtaiset näkemykset ja ajatukset, elämänhistorian ja kulttuurin merkityksen. Postmodernismi hylkää mahdollisuuden kaiken kattaviin selitykseen yhteiskunnasta ja ihmisluonnosta (Rossiter 2000, 25; Pease & Fook 1999, 11). Omassa tutkimuksessani tiettyjen postmodernismiin kuuluvien ajatuksen lisääminen rakenteellisen sosiaalityön teoriapohjaan mahdollistaa ylivelkaantuneiden oman äänen, omien näkemysten ja eroavaisuuksien tutkimisen sekä tietenkin rakenteiden merkityksen havainnoimisen.

4 Tutkielman tarkoitus ja etiikan merkitys

4.1 Tutkimuskysymykset

Olen tutkielmassani kiinnostunut nuorten kertomuksista ylivelkaantumiseen liittyvissä elämänvaiheista ja siitä, kuinka erilaiset nuoren elämän osa-alueet ja yhteiskunnalliset tekijät määrittävät osaksi nuoren ylivelkaantumisen prosessia. Ajattelen, että ylivelkaantumista voitaisiin ennaltaehkäistä, mutta ensimmäisenä täytyy tietää ylivelkaantumisen syistä, jotta ennaltaehkäiseviä toimia voitaisiin suunnitella.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsittelee vahvasti jo aikaisemmin esille tuomaani nuorten omaa näkemystä. Haluan selvittää, kuinka ylivelkaantuminen liittyy muihin mahdollisiin vaikeuksiin, esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmiin. Oman kokemukseni mukaan ylivelkaantuminen linkittyy vahvasti muihin hyvinvoinnin ongelmiin, ja sama on todettu useissa aikaisemmissakin tutkimuksissa (kts. Rantala & Tarkkala 2009). Toisella tutkimuskysymyksellä haluan selvittää, miten nuoret kuvaavat rakenteita, joista ylivelkaantuminen voi aiheutua. Tutkielmani tavoitteena on siis vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. **Miten nuoret kuvaavat ylivelkaantumisensa syitä ja seurauksia omassa puheessaan?**
2. **Miten nuorten kertomuksissa jäsentyvät yhteiskunnallisten rakenteiden merkitys ylivelkaantumiseen?**

4.2 Etiikka osana tutkielmaa

Tutkija on tutkimuksensa osa, eikä tutkijan roolia ole eettistä häivyttää. Juhani Pietarisen ja Veikko Launiksen (2002, 46) mukaan tieteen etiikassa tarkastellaan niitä eettisiä kysymyksiä, jotka nousevat esille tutkimuksen teon eri vaiheissa. Eettisiä kysymyksiä tulee niin tutkimuksen suunnittelussa, menetelmien valinnassa, aineiston kokoamisessa,

luokittelussa ja tutkimuksen julkaisussa sekä tutkittavassa kohteessa. Usein tieteen etiikka keskittyy kysymyksiin hyvästä tieteellisestä käytännöstä, tutkimusvilpistä, informaation hankkimisoikeudesta ja siitä, että onko olemassa sellaisia tutkimuksen aiheita, joita ei tulisi tutkia. Anneli Pohjola (2003, 55–58) on eritellyt tutkielmani teon kanalta oleellisiksi osoittautuneita eettisiä kysymyksiä ja sensitiivisyyden vaatimuksia erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa. Sensitiivisyyden vaatimukset ovat yhteydessä tieteellisen tiedon vaatimukseen tutkimustulosten intersubjektiivisuudesta. Tutkimustulokset eivät ole luotettavia, jos kaikkia eettisyyden osa-alueita ei ole huomioitu. Erityisesti ihmistieteissä, joihin sosiaalityön voidaan laskea kuuluvaksi, eettisyys on huomattavasti monimuotoisempi, kuin pelkästään vilpin välttäminen ja hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen (kts. Kuula 2011, 36).

Ensimmäisenä Pohjola listaa historiallisen herkkyyden, joka auttaa ymmärtämään tutkitua ilmiötä ja niiden kehittymistä. Oma elämänhistoria seuraa jokaista ihmistä. Lisäksi sosiaalinen tausta ja sen rakenteelliset vaikutussuhteet, alueellinen ja kulttuurinen elämänhistoria vaikuttavat ihmisen elämään. Historiallinen sensitiivisyys auttaa ymmärtämään tilanteita ja ajattelutapoja. Kontekstuaalinen sensitiivisyys taas auttaa ymmärtämään ihmisten ja ryhmien toimintaympäristöjen merkityksen. Sidokset vaikuttavat ajattelutapoihin, asenteisiin ja toimintakäytäntöihin. Kulttuurinen sensitiivisyys käsittää kulttuurisesti muotoutuneet toimintamallit ja tutkijan täytyy huomata kulttuurin merkitys, myös mikrotasolla. Ideologinen herkkyyden auttaa käsittämään, että kuinka kohdata tutkijasta erilainen yksilö, jolla on omat arvonsa, asenteensa sekä kokemuksensa. Toiminnallinen sensitiivisyys painottaa tapaa, jolla tutkimuksen kohde kohdataan ja kuinka tutkija tulkitsee tutkimuksessa mukana olevien toimintaa. Subjektiivinen sensitiivisyys asettaa tutkijan ja tutkittavan tutkimustoiminnan subjekteiksi. Toisin sanoen tutkijan roolia ei voi häivyttää, objektivoida. Samaten täytyy pohtia miten lähestyä tutkittavia, aktiivisina toimijoina vai tiedonkeruun kohteina. Myös poliittinen sensitiivisyys on tärkeässä asemassa. Poliittiset valinnat heijastelevat ihmisten arkeen.

Kaikki edellä esitetyt tutkimuseettiset näkökulmat pohjaavat ajattelumalliin, jossa tutkimuskohde, omassa tapauksessani ylivelkaantuneet nuoret tulee kohdata yksilöinä. Yksilöiden elämäntilanteeseen, arvoihin ja valintoihin vaikuttavat monet ensi katsomalla huomaamattomiksi jäävät seikat. Tutkimuksen tekijän vastuulla on selvittää ja ymmärtää tutkimuskohteen elämysmaailma, ajattelumallit ja toiminta, niin kuin tutkimus-

kohde sen käsittää. Muutoin tutkimuskohteen maailmasta ei paljastu mitään, mitä tutkimuksessa voi todeta.

Arja Kuula (2011, 214, 64, 80–81) kertoo, että käytännön tutkimustyön etiikkaan kuuluu monia muitakin seikkoja, jotka täytyy ottaa huomioon. Tutkimuskohteen anonymiteetti on erittäin tärkeää säilyttää. Valmiista työstä on häivyttävä kaikki tutkimuskohteen tunnistamisen mahdollistavat seikat, esimerkiksi tutkimuskohteen kotipaikkakunta, tietyt elämäntapahtumat, jotka voivat rikkoa tutkimuskohteen tunnistamattomuuden, ehkä jopa ikä. Kvalitatiivisen aineiston anonyymisointi sisältää henkilötietojen ja muiden erisnimien poistamisen tai muuttamisen, arkaluontoisten tietojen harkinnanvaraisen poistamisen tai muuttamisen sekä taustatietojen luokittelun kategorioihin. Ihmisen yksityisyyttä täytyy suojella ja kunnioittaa. Henkilötietolaki täytyy ottaa huomioon tutkimuksen teon jokaisessa vaiheessa.

Anonymiteetin säilyttämiseksi olen jättänyt tutkimuksesta haastatelluiden asuinpaikan ja iän. Lisäksi olen mahdollisesti tunnistettavista elämäntapahtumista muuttanut esimerkiksi paikkakuntia tai jättänyt ne kokonaan valmiin tutkimuksen ulkopuolelle. Olen varmistanut poisjätettyjen tai muutettujen osuuksien olevan sellaisia, etteivät ne muuta analyysiä, johtopäätöksiä tai muuta tutkimukseen olennaisesti liittyvää. Osuuksilla ei ole merkitystä tutkimuksen kannalta, koska asuinpaikka ei liity velkaantumiseen merkittävästi, vaikka alueellisia jakoja on nähtävillä (Asiakastieto2). Tutkielmaani on haastateltavan osuudessa osallistunut kolme naista ja kaksi miestä. Sukupuoli velkaantumises- sa ei näytä olevan merkittävä tekijä, enkä työssäni aio sukupuoleen ja niiden välisiin mahdollisiin eroihin kiinnittää huomioita. Haastattelemieni nuorten muutetut etunimet ovat Jouni, Martta, Sara, Paulus ja Noora.

Lisäksi Kyösti Urponen (2003, 73) osoittaa, että sosiaalityölle erityistä on se, että yleensä eettinen tutkimus on sellaista, joka ei muuta kohdetta tai tilannetta. Sosiaalityön tutkimuksessa taas voi ajatella, että jos tutkimuskohteen asemaa ja sosiaalisia oikeuksia ei pyritä kohentamaan, on se epäeettistä. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa lisäksi Matti Heikkilän (2002, 165) mukaan eettistä pohdintaa aiheuttaa tutkimuksen kohteen mahdollinen arkaluontoisuus, tutkijan oma positio suhteessa tutkimuskohteeseen ja tutkijan tekemät valinnat, johtopäätösten tekeminen ja tutkimustulosten esittelyn tapa. Kuinka haastattelen ylivelkaantuneita nuoria niin, että he kokevat olonsa turvalliseksi ja

luottavat minuun? Heidän ei tulisi pelätä käyttäväni heidän antamiaan tietoja väärin, heitä vastaan. Tutkielmani teon kannalta tutkimuskohteen kohtaaminen on erityisen haastavaa, sillä jos en saa tutkimuskohteen luottamusta, ei tutkimusta voi saattaa loppuun. Kirjallinen informointi ja tutkittavien vapaaehtoinen suostumus vaaditaan suorittaessa haastattelututkimusta, ja se voi auttaa luottamuksellisuuden saavuttamisessa (Kuula 2011, 119).

Ongelmia tuotti haastatteluiden aikana se, että haastateltavien oli vaikeaa avautua tilanteestaan minulle huolimatta kirjallisesta informoinnista ja tutkimuseettisten keinojen kertomisesta sekä erityisesti anonymiteetin säilyttämisen ensisijaisuuden painottamisesta. Jouduin jokaisessa haastattelussa auttamaan nuoria avautumaan kertomalla esimerkkejä omasta elämästäni tai tuttavistani, omista näkemyksistä ja kokemuksistani. Nuoret vaikuttivat jopa siltä, että he pelkäsivät minun tuomitsevan heidän toimintansa. Tästä johtuen pyrin vahvasti tuomaan esille sitä, että olen heidän puolellaan enkä syytä heitä valinnoistaan. Olen jättänyt nämä osuudet pois haastatteluista, sillä monet osat keskusteluista nuorten kanssa rikkoisivat omaa yksilönsuojaani.

Eettisyys ja eettiset ongelmat liittyvät vahvasti sekä sosiaalityön käytäntöihin, että tutkimukseen. Sosiaalityössä tärkeää on yhteiskunnallisten eriarvoisuuksien esille nostaminen ja samalla on varottava, ettei vahingoiteta eriarvoisuuksista kärsiviä. Sosiaalityöntekijät ja tutkijat kohtaavat eettisiä peruskysymyksiä päivittäin, muun muassa toiminnan seurauksien ongelman. On tärkeää miettiä miten kohteen valinta, määrittely ja käsitteiden valinta sekä aineiston keräämisen tapahtuu mahdollisimman eettisesti tutkimuskohteen kannalta. Lisäksi on varmistettava, ettei vahingollisia tietoja paljastu. Tiedon julkistamisen ja soveltamisen on tehtävä niin, ettei vahinkoa tapahdu ja tutkimusvilpin tai leimaamisen estäminen on erittäin tärkeä tutkimuksen tekoon liittyvä eettinen ongelma. (Urponen 2003, 72.)

Kyösti Urposen esittämät tutkimuksen teon käytännölliset eettiset pulmat on tarkoin käsiteltävä, ennen kuin tutkimuksen teossa siirrytään tutkimuskohteen tutkimiseen. Leimaamisen välttäminen on itselleni alusta asti ollut todella tärkeää, tutkimukseni päinvastoin pyrkii poistamaan ylivelkaantuneiden leimaa. En käytä tutkimuksessani käsitettä ”syrjäytynyt”, sillä käsite on levinnyt arkikäyttöön, ja sen merkitys on heikentynyt. Syrjäytyneestä puhuttaessa voidaan tarkoittaa mitä vain, esimerkiksi ihmistä ke-

nellä ei ole lähipiiriä, rikollista tai työtöntä. Vaikka voisin määrittää käsitteen haluamallani tavalla tutkimuksessani, ei se kuvaa ylivelkaantuneita nuoria riittävästi.

Yksinkertaisimmillaan oikean ja väärän välisen suhteen tutkimustyössä voi selvittää noudattamalla Aristoteleen ohjetta: kysy ensin, mikä on toiminnan varsinainen tarkoitus tai tehtävä, sitten arvioi, minkälaisia kykyjä ja ominaisuuksia vaaditaan toiminnan suorittamiseksi. (Pietarinen 2002, 59.)

5 Tutkielman toteutus ja analyysin keinot

5.1 Teemat haastattelujen toteutuksessa

Tutkimuksella on aina tarkoitus tai tehtävä ja tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää ylivelkaantuneiden nuorten tilanteeseen johtaneita rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä sekä pohtia ratkaisuehdotuksia ylivelkaantumisen vähentämiseen yhdessä haastateltujen nuorien kanssa. Tutkimuksen tarkoitus ohjaa tutkimuksen tekoon liittyviä strategisia valintoja. Sirkka Hirsjärven, Pirkko Remeksen ja Paula Sajavaaran (2009, 137) mukaan tutkimusstrategian tulee olla selvillä, ennen kuin tutkimuksen teossa siirrytään suunnittelusta ja lähteiden keräämisestä itse tutkimuksen tekoon eli haastatteluihin tapauksessani. Tutkimusstrategian valinnassa on muutamia tärkeitä kysymyksiä, jotka ohjaavat tutkimuksellisia valintoja. Esimerkiksi: mikä on tutkimusongelman muoto, vaatiiko tutkimus toimintojen kontrollointia vai kuvaako se luonnollista ilmiötä, mihin tutkimusilmiö kohdentuu ajallisesti? (mt., 138). Ylivelkaantuneita nuoria haastatteleamalla tutkitaan luonnollista ilmiötä ja pyrkimyksenä on kuvailla ja selittää ylivelkaantumista ilmiönä. Tutkimusongelma keskittyy menneeseen, tutkiakseni ylivelkaantumista täytyy nuoren olla jo ylivelkaantunut aiemmin.

Tutkielmani on luonteeltaan kvalitatiivinen. Kvalitatiivinen tutkimus on laadullista tutkimusta, jossa lähtökohtana on todellisen, moninaisen elämän kuvaaminen. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan tutkimuksen kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Laadulliseen tutkimukseen sisältyy ajatus, ettei todellisuutta voi paloitella mieleisiinsä osiin. On myös huomattava, ettei tutkija ei voi irrottautua omista arvolähtökohdistaan, sillä arvot muokkaavat sitä, miten ymmärrämme todellisuutta. Objektiviisuuden vaatimus on hylättävä, sillä tutkija ja tieto linkittyvät toisiinsa saumattomasti. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 19.) Tulokset ovat ehdollisia selityksiä, jotka rajoittuvat aikaan ja paikkaan. Laadullisessa tutkimuksessa yritetään löytää ja paljastaa tosiasioita, ennen kuin todentaa hypoteeseja. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161.)

Tutkimuksen menetelmä eli metodi tarkoittaa menettelytapaa, jolla tavoitellaan ja etsitään tietoa tai pyritään ratkaisemaan ongelma (Hirsjärvi ym. 2009, 183). Olen valinnut teemahaastattelun tiedonkeruumetodiksi tutkielmaani. Metodivalinnat ovat olennainen

osa tutkimuksen perusteiden selvittämistä. Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (1988, 10, 13) mukaan tiedonkeruumenetelmän valinta tulee olla perusteltu. Jos tutkimuksen tarkoituksena on selvittää tutkimuskohteiden ajattelua, tunteita, kokemuksia tai uskomuksia, ovat haastattelut, kyselylomakkeet tai asenneskaalat toimivimpia tutkimusmetodeja. (Hirsjärvi ym. 2009, 185).

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumuoto, sillä haastattelun aihepiiri on selvillä ennen haastattelua. Se poikkeaa strukturoidusta haastattelusta siinä, että kysymykset eivät ole tarkassa muodossa ja järjestyksessä. Haastattelurunkoa laadittaessa ei tehdä yksityiskohtaista kysymyspatteristoa, vaan teema-alueluettelo. Teema-alueet ovat teoreettisten pääkäsitteiden alaluokkia tai – käsitteitä. Ne ovat iskusanamaisia luetteloita ja toimivat haastattelijan muistilistana haastattelutilanteessa. Yhdestä teemasta nousee usein useita kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 1998, 36, 41–42.)

Haastattelin ylivelkaantuneita nuoria henkilökohtaisesti teemahaastattelun menetelmillä. Jari Eskola ja Jaana Vastamäki (2010, 26, 28) kertovat, että teemahaastattelu ei etene tarkkojen, yksityiskohtaisten, valmiiksi muotoiltujen kysymysten kautta vaan väljemmin kohdentuen tiettyihin ennalta suunniteltuihin teemoihin. Teemoilla tarkoitan tutkimuksessani siis ylivelkaantumista, sen perimmäisiä aiheuttajia olivat ne sitten yksilöllisiä tai rakenteellisia. Teemojen piirissä niissä liikutaan joustavasti ilman tiukkaa etenemisreittiä, antaen tilaa vapaalle puheelle, tulkinnoille ja merkitysten annoille. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48, 66; Eskola & Suoranta 1998, 87.) Teemahaastattelu on siis keskustelunomainen tilanne, jossa käydään läpi ennalta suunniteltuja teemoja.

Teemojen puhumisjärjestys on vapaa, eikä kaikkien haastateltavien kanssa välttämättä puhuta kaikista asioista samassa laajuudessa (Eskola & Vastamäki 2010, 28). Teemahaastattelun ei siis tulisi olla pikkutarkkojen kysymysten esittämistä tarkassa järjestyksessä paperilta lukien. Teemoista ja niiden alateemoista pyritään keskustelemaan varsin vapaasti. Monien lähteiden mukaan (mm. Kvalimotv, Hirsjärvi & Hurme 1988, 35) teemahaastattelu on sopiva haastattelumuoto esimerkiksi silloin, kun halutaan tietoa vähemmän tunnetuista ilmiöistä ja asioista tai aroista asioista, johon nuorten ylivelkaantumisen voi laskea.

Teemahaastattelu edellyttää huolellista aihepiiriin perehtymistä ja haastateltavien tilanteen tuntemista, jotta haastattelu voidaan kohdentaa juuri tiettyihin teemoihin. Sisältö- ja tilanneanalyysi on teemahaastattelussa tärkeää. Käsiteltävät teemat valitaan tutkittavaan aiheeseen perehtymisen pohjalta. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1998, 75) mukaan tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset on muutettava tutkittavaan muotoon eli operationalisoitava. Tutkimukseeni liittyviä teemoja valitsin lopulta vain kolme: ”ylivelkaantumisen syyt”, ”ajattelumaailman muutos velkaantumisen jälkeen”, ”ylivelkaantumisen vaikutukset”. Pidin teemat tarkoituksella väljinä, sillä tarkoitus haastatteluissa oli päästä ylivelkaantumisen yleisten syiden ja yksittäisten esimerkkien taakse, haastateltavan kertomuksen ohitse haastateltavan ajatteluun. Tästä syystä suorittamani haastattelut olivat enemmän keskustelutilanteita, joissa tilanteen mukaisesti käsiteltiin valitsemani teemat ja syventääkseni keskustelua esitin aiheeseen liittyviä kysymyksiä.

Kysymysten harkitsemisen lisäksi myös haastateltavien valitsemiseen tulee suhtautua harkinnalla: Tutkimukseen osallistuvia ei tulisi valita satunnaisesti tarraten kehen tahansa kulkijaan. Tutkittaviksi tulee valita sellaisia ihmisiä, joilta arvellaan parhaiten saatavan aineistoa kiinnostuksen kohteena olevista asioista. Siksipä haastateltavat rajannut 18–25 vuotiaisiin nuoriin, joilla on joko ainakin yksi maksuhäiriömerkintä viimeisen neljän vuoden ajalta tai vähintään asiakkuus sosiaalitoimeen tai velkaneuvontaan. Myös haastattelupaikan valinta tulee tehdä ottaen haastateltava huomioon. Tila ei voi olla tutkimuksen tekijälle tuttu, ja tutkimuksen kohteelle vieras, jopa pelottava. Päinvastoin, haastattelu kannattaa suorittaa haastattelijalle tutussa paikassa, jopa haastateltavan kotona. Vapautuneen tunnelman luominen on myös erittäin tärkeää, tärkeintä sen muodostamisen kannalta on hylätä ammattisanasto haastattelussa. (Eskola & Vastamäki 2010, 29–30, 32–33.) Haastatteluista neljä suoritin julkisilla, mutta rauhallisilla paikoilla ja yhden haastateltavan kotona.

5.2 Kertomuksellinen näkemys

Teemahaastattelujen tulokset analysoin tutkimuskysymysten asettamien teemojen kautta helpottaakseni analyysin syventämistä. Analysoin aineistoni elämänekertatutkimuksen ja narratiivisen analyysin keinoin. Olen kiinnostunut siitä, kuinka haastattelemani nuoret

itse hahmottavat ylivelkaantumisensa syitä ja seurauksia. Elämäkerrallinen ja narratiivinen tutkimusmetodi on tavallaan emansipatorisen tiedonintressin väline. Sitä käytetään erityisesti sorrettujen ja vähemmistön asemassa olevien ihmisten äänen nostamiseen. (Syrjälä 2010, 251.) Koska mielenkiinnon kohteena tutkielmassani ovat nuorten omat kertomukset, luonnollisin valinta aineiston analyysin apuvälineeksi ovat narratiivinen ja elämäkertatutkimuksellinen ote. En suoranaisesti sitoudu narratiiviseen ja elämäkertatutkimukselliseen tutkimusotteeseen, sillä tutkielmani tarkoituksena ei ole keskittyä pelkästään kertomuksellisuuteen, vaan myös ylivelkaantumiseen yhteiskunnallisena ilmiönä. Käytän molempia käsitteitä löyhästi tarkoittamaan samaa asiaa, vaikka tutkimusmenetelmissä on eroja. Silti kummassakin keskitytään tarinoihin ja niiden tulkintaan eli merkityssisältöihin.

Marja Saarenheimon (1997, 13–14) mukaan elämäkertatutkimuksen ajatuksiin kuuluu, että sen kautta ajatellaan pääsevän haastateltavien yksilölliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen käsiksi. Elämäkertatutkimuksessa oletetaan, että ihmisen käsitys itsestään ja elämästään on kertomuksen muotoinen. Ihmisen elämä kietoutuu elämäntarinan ympärille, sen avulla ihminen tekee elämästään ymmärrettävän kokonaisuuden, jossa tapahtumat linkittyvät syy-seuraussuhteiksi. Elämäntarinassa pyritään juonellisuuteen ja esteettisyyteen. Elämäntarinan kuuleminen paljastaa niin ihmisen yksityisen merkitysmallin, kuin sen kulttuurin ja yhteiskunnan erityispiirteet, jonka jäsen kertoja on. En käsitellyt haastattelemieni nuorten kanssa koko heidän elämäntarinaansa, joten elämäkertatutkimus perinteisimmillään ei sovi tutkimukseeni. Keskityin nuorten omiin näkemyksiin ylivelkaantumisestaan. Vaikka koko elämänhistorian käsitteleminen olisi tutkielman tulosten kannalta ollut antoisaa, päädyin keskittymään haastatteluissa vain nuorten näkemyksiin ylivelkaantumiseensa liittyneistä tapahtumista ja tekijöistä.

Kaiken perustana narratiivisessa/elämäkerrallisessa näkökulmassa on joukko tarinoita, jotka liittyvät ihmisen elämään kiinteästi. Leena Syrjälän (2010, 257) mukaan narratiivit ovat tarinoita, joilla on alku, loppu ja juoni. Tarinat ovat moni kerroksellisia, niissä näkyvät koko kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti. Tutkielmani materiaalina on tutkimuskohteen jakama tarina, kuten Hannu Heikkinen (2010, 143) kertoo narratiiviseen näkökulmaan kuuluvan. Vilma Hänninen (2010, 161–162) kertoo, että tulkinnasta nousee tarina, jota tutkitaan. Tarinalla tarkoitetaan ajassa eteneviä tapahtumasarjoja, jotka koskettavat tarinan kertojaa eli kokijaa. Kertomalla tarinan omasta ylivelkaantu-

misesta nuori ilmentää tapahtumia elämäkertatutkimuksen mukaan aidoimmalla mahdollisella tavalla (Saarenheimo 1997, 15). Haastateltavan puheen voi siis ymmärtää toimintana, jossa hän rakentaa, muuttaa ja ylläpitää sosiaalista ja kokemuksellista todellisuuttaan. Narratiiviseen ja elämänkerralliseen tutkimukseen kuuluu myös äänen antaminen niille, joita ei yleensä kuulla, joten se sopii jo tämän ajatusmallinsa mukaan tutkimukseni analyysin keinoksi. Teemahaastattelu myös antaa haastateltavalla mahdollisuuden uppoutua ylivelkaantumiseensa ja pohtia ylivelkaantumista kohtaamanaan elämäntapahtumana.

Tietämisen prosessi rakentuu kertomusten kuulemiseen ja tuottamiseen. Maailmaa tulkitaan koko ajan kehittyvänä tarinana ja identiteettiä rakennetaan narratiivien kautta. (Heikkinen 2010, 145.) Taustalla on ihmiskäsitys, jonka mukaan ihminen konstruoituu narratiivien kautta, hahmottaa omaa itseään ja muita sosiaalisessa suhteessa muihin ihmisiin ympärillään. Myös Syrjälä (2010, 248) yhtyy ajatukseeni, että elämänkerrallisen lähestymistavan tausta-ajatuksena on näkemys elämän ja identiteetin rakentumisesta tarinoista. Elämäkertatutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yksittäisen ihmisen tavasta kokea, tuntea, ajatella ja toimia. Ihmisen kokemukset voidaan nähdä tarinoina, joita ihmiset elävät ja muotoilevat aina uudelleen kertoessaan tarinaansa. Pohtiessaan omaa elämänsä yksilö kertoo eri tilanteissa eri ihmisille erilaisia tarinoita, jotka voivat avata uusia näkökulmia. Oman elämän reflektointi on ihmisen perusominaisuus, jonka avulla ihminen rakentaa minuuttaan.

Narratiivisessa tai elämänkerrallisessa tutkimuksessa suurimman merkityksen saavat henkilökohtaiset ja sosiaaliset merkitykset (Syrjälä 2010, 247). Elämäkertatutkimuksessa voidaan keskittyä sosiaalisen elämän symboliikkaan ja yksilöllisten kokemusten merkitysten tutkimiseen. Elämäkertatutkimuksen kautta voidaan myös tutkia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia rakenteita, jotka ovat muovanneet elämäntaloita. (Syrjälä 2010, 248; Huotelin 1996, 13–14.) Aion omassa työssäni keskittyä analysoimaan haastateltavien antamia merkityksiä ja peilata niitä yhteiskuntaan ja erityisesti sosiaalisen rakenteisiin.

5.3 Narratiivinen analyysi

Tutkimuksen analyysi on narratiivinen, jos se täyttää Amos Hatchin ja Richard Wisniwskin (1995, 113–115) osoittamat kriteerit. Ensinnäkin huomion tulee kohdistua yksilön antamiin merkityksiin ja merkitysten tulee muotoutua tutkijan ja tutkimuskohteen merkityksenannon yhteisyyteen. Toisin sanoen merkitykset on haasteltavan kanssa dialogisessa suhteessa käsiteltävä, jotta yhteinen ymmärrys mahdollistuu. Toiseksi tutkimuksen tekijällä on oltava henkilökohtainen kosketus tutkimuskohteeseen, joka tietenkin täyttyy haastattelussa. Kolmanneksi narratiivisen analyysin tulee suuntautua käytännöllisesti. Oma käytännöllinen ulottuvuus tutkimuksessani on ylivelkaantumisen syiden esille nosto, joka voi auttaa ylivelkaantumisen ehkäisyssä tulevaisuudessa. Neljänneksi tietämisen subjektiivisuus on tunnistettava. Tieto ja tarinat ovat paikallisia, henkilökohtaisia ja subjektiivisesti rakentuneita, jolloin perinteinen objektiivisuus ja yleistettävyyks ovat mahdottomia.

Tutkimustani varten suorittamissani haastatteluissa olen soveltanut teemahaastattelujen mahdollistamaa teemoittelua mahdollistaakseni narratiiviseen analyysiin sopivan haastattelun. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että olen haastattelemisen sijaan pyrkinyt keskustelemaan haastateltavien nuorien kanssa heidän tilanteestaan, antaen heille mahdollisimman suuren vapauden kertoa tilanteestaan. Teemarunkoa olen haastattelujen aikana käyttänyt siinä määrin, että olen tarkastanut teemojen esiintulon jokaisessa haastattelussa. Lyhyesti olen kysynyt nuorilta vain tarkentavia kysymyksiä, jos heidän kertomuksessaan on ollut merkittäviä aukkoja, eikä kerrottua ole voinut hahmottaa tarpeeksi ilman tarkennusta.

Narratiivinen analyysi voidaan jaotella nelikentän avulla. Onko tutkimuksen tarkoituksena tarkastella tarinoita holistisesti kokonaisuuksina vai kategorisesti pilkottuna? Onko tutkimus sisällöllinen vai muodollinen? (Hänninen 2010, 166.) Omassa tutkimuksessani analyysi painottuu kategorisointiin ja sisällön analyysiin. Jari Eskola (2010, 193) sanoo, että aineiston analyysi kannattaa aloittaa avoimella lukemisella, ja seuraavien lukukertojen aikana kaikki kertomusten vivahteet avautuvat. Seuraavaksi aineisto tulisi tyypitellä ja teematisoida. Tyypittelyllä tarkoitetaan yleisten tyyppien muodostamista ja tematisoinnilla tarkoitetaan ryhmittelyä teemoittain.

Aineiston analyysissä olen käyttänyt löysästi apunani teemahaastattelurunkoani. Lisäksi olen luokitellut aineistoa narratiivisen analyysin mahdollistamin keinoin, etsien merkityksiä haastateltavien puheesta. Aineistoa on kertynyt litteroituna 52 liuskaa. Haastateltavia on ollut viisi. Olen aloittanut analyysin etsimällä aineistosta jokaisen haastateltavan antaman tapahtumasarjan, joka on johtanut ylivelkaantumisen kierteen alkamiseen. Seuraavaksi olen erotellut aineistosta nuoren näkemyksen mukaiset seikat, jotka ovat edesauttaneet ylivelkaantumista. Sitten aineistosta on noussut esille nuoren ajattelumaa ilman muutos ylivelkaantumisen alusta siihen, että tilanteeseen on havahduttu ja sitä on yritetty ensimmäistä kertaa selvittää. Viidenneksi huomioni kiinnittyi nuorten puheta- paan omasta tilanteestaan, omaan tarinaansa. Sitten olen käsitellyt nuorten kokemaa häpeää ja syyllisyyttä. Viimeisenä käsittelin nuorten kertomia yrityksiä tilanteen korjaamiseksi.

En ole tyypitellyt, enkä niinkään kategorioinut haastattelujen antamaa aineistoa, vaan pyrkimykseni on enemmän ollut katsoa ja käsitellä jokainen nuori yksilönä ja pyrkiä löytämään aineiston luokittelun aikana yhtäläisyyksiä nuorten tilanteessa.

Merkkien selitykset haastattelulainauksissa:

- = noin puolen sekunnin tauko puheessa, väliviivojen määrä määrittää tauon pituuden, yksi ”-” aina noin puoli sekuntia

Ennen ja jälkeen haastattelun osuuden ”---” merkintä kertoo siitä, että osuus on leikattu haastattelusta ja pois on jätetty osuudesta epäolennaiset seikat.

I= Haastattelija, Ida-Kaisa

J= Jouni

M= Martta

P= Paulus

N= Noora

S= Sara

6 Ylivelkaantumisen vaiheet

6.1 Alku

Tässä luvussa käsittelen ylivelkaantumisen alkua eli sitä hetkeä, kun taloudellisen tilanteen hallinta on karannut nuorilta tai ensimmäistä kertaa on otettu lainaa. Lukiessa on huomattava, että nuorten köyhyys on huomattavan yleistä Suomessa (kts. Lehiö-Trapnowski 2001, 46), eikä ylivelkaantumisen alku ole kenelläkään haastattelemistani nuorista ollut yksiselitteistä.

Jouni: no eihän se riittäny mihinhkään se opintotuki piti aina olla ko kaheksantoista täytti ni piti olla pelit sun vehkeet ----- sitten piti päästä aina kaljottelemaankhi ja sittenh --- tietenkä kö tuli mullaki ko tietokonheellaki tuli joka paikasta et no ota heti lainaa ja maksa kuukauden päästä ja sitte sitä ajattelee aina --- et nyt tullee se opintolain - eiku opintotuki sitte -- maksaa takasi--- niin niin sitte sitä huomasi että senhä ottaa toisesta paikasta toisen --- saapii maksettua sen toisen poies ja sitte sitä huomasi et nii alko tulvimhaan niitä tekstiviestejä sitte koko ajan ja sitte sitä oli sellanen kierre ---

I: joo

J: ja sitte ne alko lissäänthymmään ja lissäänthymmään ja sitte sitä jäi yks lasku maksamatta ja sitten sitä yritti sopia niitten kanssa maksaa tai siirtää eräpäivää ja sitte sitä huomasi et sitä pystyy eräpäivää useamman kuukauun kerrallaan siirtää puhelinsoitola ja sitte sitä vähän otti lissää ja ---

I: niin onko sulla sitte suurin osa veloista sitte pikavipeistä tullu -- vai --

J: no oikeastaan pikavipeistä, nehän on kasvanu tuossa neljä vuotta kork -- kolme vuotta korkoa ja ---

Jounin kertomasta ei niinkään ylivelkaantumisen ensimmäinen askel käy täysin selväksi. Hän ei koko haastattelun aikana avannut tarkemmin ensimmäistä tilannetta, josta hän katsoo ylivelkaantumisen lähteneen. Myöhemmässä vaiheessa haastattelua hän kuvaa kuitenkin tarkemmin hänen ajattelumaailmaansa velkaantumisen aikana. Jouni antoi viitteitä velkaantumisen alkamisesta, kun piti olla ”pelit sun vehkeet” ja ”kaljottelemaan” piti päästä.

I: Joo tuota- jos mie nyt oikei ymmärsin nii sulla se oli niinkö elämäntyylin ylläpitämistä se (selvennys: elämäntyylin ylläpitoon otettu lainaa)

Jouni: Joo ja sitte -- niinkö seura tekee kaltaisekseen --- oli pari muutaki kaveria jotka niinkö--- tai vähän vanhempia—tietenki jonku näkösestä yllytyksestä ja painostuksesta se oli -- mutta eihän niittenkään hallussa se asia ollu ko miehän oon aina niihin omat nimeni -- tietoni laittanu -- netistäki tilannu jotaki ----

Noora kertoi ylivelkaantumisensa alkuajoista sen, ettei opintotuki riittänyt enää, kun 18-vuotiaana piti päästä kokeilemaan aikuisen elämää. Hän olisi mieluummin ollut töissä ja kattanut elinkustannuksensa palkalla, mutta töiden saaminen oli ollut Nooran mukaan liian vaikeaa.

Noora: nii mie olin sit taas kerra loppukuusta aivan sipisä -- ei ollu rahhaa lähteä kylälle eikä rahhaa ollu ees ruokaan -- mie olin aiemmin lainannu kavereilta rahhaa mut kukkaa ei lainanu tällä kertaa ko en aina maksanu takasin -- ko mie alku-kuusta aina maksoin opintoraha-- opintorahasta kaikki laskut ensimmäisenä ja sit -- ko se riippu laskuje summasta et oliko mulla rahhaa maksaa takasi kavereil -- no (huokaa) mulla ei sit ollu rahhaa ja satuin sit näkemää pikavippivirman mainoksen

--

Pauluksen velkaantumisen alku oli ajoittunut niin, että hän oli eronnut avovaimostaan 19-vuotiaana ja ”jätkien kans piti päästä kulkemaan”. Asumiskustannukset olivat nousseet, ja irtisanominen työsuhteesta aiheuttivat sen, etteivät tulot olleet riittäneet elämäntyylin ylläpitoon. Martta taas kertoo heti haastattelun alussa oman näkemyksensä tapahtumasarjasta, joka johti hänellä ensimmäiseen lainanottoon. Martta vaikuttaakin siltä, että hän on viettänyt aikaa pohtien sitä, että miksi hänen velkaantumisen johti tilanteeseen, josta hän ei omin neuvoin päässyt pois. Pohjaan ajatukseni siihen, että Marttan haastattelusta kävi ilmi erittäin vahva kertomuksellisuus ja lineaarisuus syyseuraussuhteiden osalta.

Martta: (mietteliäästi) mutta tuota joo mie olin silloin - olinkohan mie kaheksantoista - tulin silloin ulkomailta ja tosiaan, olin oppinu sieltä kaikkea et kaikkea saa mitä haluaa ja perhe on semmanen aika -- hyvin toimeentuleva ja - no sitte siinä käviksi sellanen homma et mie jouinki alottamaan työt -- mulla mie aina olen tehnyt töitä jonku verran elämässä ja näin --- menin töihin ja - tuota no - siellä ei tul-

lu kovin hyvin palkkaa tietenkään ja porukat oli sano silleen et siinä pittää alkaa pikkuhiljaa itteään elättämään ja niin (nauraa) alko tuollee vähä viina maistumaan -- että kaveripiiri oli sellanen että ryypättiin paljon ja juostii baarissa ja semm-- no ei ollu oikein rahhaa ja kulut oli aivan mahottomat - baareiluun ja sellaseen meni hirveesti rahaa (ponnekkaasti ja ääni nousten) ja sitten mulla kaveri sano näin että hän on nostanu pikavippejä --

I: joo -

M: ja sillon yhtenä iltana ei ollu rahhaa kummallakkaan ja (naurahtaa) piti päästä ryyppäämään nii mie sit päätin et mie otan sen viienkymppin vipin --

Jokaisella nuorella elinkustannukset olivat syystä tai toisesta yllättäen nousseet, eivätkä käytettävissä olevat tulot enää kattaneet elinkustannuksia, kun ensimmäinen laina oli päätetty ottaa. Jokaisen ensimmäinen laina oli ollut pikavippi. Ylivelkaantumisen alkamisen syynä näyttäisi olevan yksinkertaisesti niin kutsutun kulutusjuhlan ylläpito, josta myös Koljonen ja Römer-Paakkanen (2000, 11–12) kertovat tutkimuksessaan, jossa on käsitelty ylivelkaantumisen syitä. Näyttäisi, etteivät ylivelkaantumisen syyt ole muuttuneet yli vuosikymmenen aikana juurikaan.

Saran ylivelkaantuminen taas poikkeaa muiden haastattelemieni nuorten ylivelkaantumisen alkutekijöistä täysin. Hänen velkaantumisensa ei ollut hänen itsensä aiheuttamaa, vaan puolison tekoja. Haastattelun aikana kävi ilmi, että puoliso kärsi narsistisesta persoonallisuushäiriöstä. Saran velkaantumisen aiheutti pelko ja kokonaisvaltainen fyysinen ja psyykinen alistaminen. Hänen tilannettaan vaikeutti vielä se, että hän pian miehen tapaamisen jälkeen muutti vieraalle paikkakunnalle puolison kanssa.

Sara: okeij-- no yheksäntoistavuotiaana mie rakastuin ja kaks kuukautta tapailin tällstä poikaa ja muutin sen kans etelään, Jyväskylään (muutettu) ja lähin aika yhtäkkiä tosi nopeasti - sitte tuota - alko se alko tosi nopeasti käyttäytyä tosi ouosti ja se oli hirveä narsisti alko melkein heti se oli väkivaltane ja käytti niinkö aika kokonaisvaltasesti hyväkseen --

I: mm?

S: nyt mie oon sitte niinku henkilötietoja -- oikeastaan melko heti alko ostelee telkkareita ja tietokoneita ja pilaamaan minun luottotietoja -

I: mm?

S: ja sitte otti vaan pikavippejä siirsi minun auton ommiin nimmiin ja oikeastaan kaikki tavarat mitä mulla oli ja -- (vetää syvään henkeä) niin kaks vuotta mie olin siellä ja oikeastaan mitä se oli vuoan verran mitä se pysty ostamaan niin se osti

niin paljon mitä pysty kaikkea minun luottotiedoilla -- nettiliittymiä ja ne tietokoneet tilas osamaksulla ja telkkarin, puhelimen ja -- ei onneks silleen mittään isompaa - pikavippejä otti koko ajan ja otti ne minun tilitiedoilla ja kävi ostamassa niillä ittelä -- osti vaikka osia siihen minun autoon --

Koljonen (2002, 99) on tutkimuksessaan tehnyt omien sanojensa mukaan karkean luokittelun ylivelkaantuneista nuorista. Ensimmäinen ryhmä hänen tutkimuksensa mukaan on ne henkilöt, joilla on opintolaina perinnässä tai ulosotossa. Heidän koulumenestyksensä on ollut heikkoa tai he ovat kokonaan keskeyttäneet opintonsa. Toisessa ryhmässä ovat henkilöt, jotka kuluttavat yli varojensa, vaikka kohtuudella katsottuna tulot riittäisivät elämiseen riittävästi. He ovat yleensä kulutusluottojen ja muodin suurkuluttajia. Kolmas ryhmä on velkaantunut radikaalien elämänmuutosten takia. He yrittävät ylläpitää totuttua elämäntyyliä, vaikka sen perusteet ovat hajonneet. Esimerkiksi tulot ovat pudonneet aiemmasta merkittävästi, mutta menot säilyvät entisellään. Neljäs ryhmä on velkaantunut teknologian, postimyyntimarkkinoinnin ja aineettomien palveluiden vuoksi.

Jouni: --- ja sitten - no sen jälkheen ko ammattikoulusta sentäs pääsin ni sitte lähti armeijhaan

ja sitä vähemmä sillä armeijan päivärahalla rymmyytti sitte sitä tuli kaikkea tilattua netistä ja haettua puhelimia tietokonetta ja -- osamaksulla ko huomasi et sei ole ko hakea sitä tavaraa ja toisen lainan otti et sai maksettua ja sitte ne jäi maksamatta ne laskut aina ja josaki vaiheessa sitte vielä niin kävi mielessä silloin et alkaa makselemhaan ko ei ole vielä niin paljoa mutta sitte se tuli siinä vähä sellanen et -

Yllä oleva lainaus on Jounin haastattelusta, joka kuvaa osuvasti Koljosen vuonna 2002 tehdyn tutkimuksen tyypittelyä. Koljosen luokittelu nuorten ylivelkaantumisen syistä on yksinkertaistava, vaikka haastattelemani nuoret kuuluvatkin yhteen tai useampaan ryhmään. Vain Sara ei Koljosen tutkimuksen luokitteluihin sovi. Haastattelemani nuoret ovat tämän luokittelun mukaan ylivelkaantuneet kuluttaessaan yli varojensa, elämänmuutoksien takia ja pyrkiessään säilyttämään haluamansa elämäntyylin.

6.2 Syvemmälle velkoihin

Jouni: --- sitä silloin vain -- sitä vain otti sitä rahhaa ko huomasi että ilmaseksi sai ja silloin ajatteli et -- eikait sitä tarvi -- ja aina ko otti yhen jonku vaikka esimerkiksi pikavipin --

I: mmm

J: niin niin sitte sitä huomasi että senhä ottaa toisesta paikasta toisen -- saapii maksettua sen toisen poies ja sitte sitä huomasi et nii alko tulvimhaan niitä teksti-viestejä sitte koko ajan ja sitte sitä oli sellanen kierre --

I: joo

J: ja sitte ne alko lissäänthymmään ja lissäänthymmään ja sitte sitä jäi yks lasku maksamatta ja sitten sitä yritti sopia niitten kanssa maksaa tai siirtää eräpäivää ja sitte sitä huomasi et sitä pystyy eräpäivää useamman kuukauen kerrallaan siirtää puhelinsoitola ja sitte sitä vähän otti lissää ja ---

Jounin puhuessa velkaantumisensa kierteen syvenemisestä siihen pisteeseen, etteivät velat olleet enää hänen hallinnassaan, hän kuvasti erinomaisesti nimenomaan pikavippien ongelmasta. Samoin Martta, Paulus ja Noora kertoivat velkaantumisensa syvenemisestä ja tilanteen hallinnassa pidon vaikeudesta samankaltaisesti.

Kaava oli jokaisella samanlainen, ensin oli otettu vähän lainaa, huomattu velan ottamisen ”helppous” ja lopulta havahduttu tilanteeseen, jolloin omilla tuloillaan velkoja ei voinut maksaa pois. Sekä Martta, että Noora kertoivat yrittäneensä tarkistaa pikavippi-firmojen Internet-sivuilta, että millaisia korkoja ja maksuaikoja pikavipeille oli. Ongelmaksi oli noussut se, että vaikka kaikki lain vaatima oli sivuilta löytynyt, ei teksti ollut tarpeeksi ymmärrettävässä muodossa, jotta kaiken tarpeellisen olisi voinut selvittää.

Martta: niin - niin mihin mie nyt oikein jäin -- niin se nousi tonniin tyyliin parissa kuukauessa

I: joo

M: ja eihän niitä enää tyyliin pystynyt selviämään ja sitte sitä alko ottaa enempi niitä pikavippejä että niillä tasottaa niitä edellisiä ja sehän veti vaan suurempaan kuseen ko sehän alko korot vaan nouseen ja se oli aivan järkyttävä huomata että niitä firmoja on tyyliin viiestäkymmentä - joista pysty ottamaan ja niissä oli eri korkoja ja sitten huomasi myös semmosen että - moni pikavippifirma niin ne oli saman firman alaisuudessa niissä vain oli eri korkoja ja ---

I: jaa siehän olet tarkasti perehtynyt tähän --

M: (huokaa) joo -- tosiaan ne sivut minun mielestä ko nehän ei anna tai siis kyllä-hän niissä on kaikki sanottu mutta normaali ihmiselle ko tuommosenki ottaa niin on tosi vaikia ymmärtää oikeasti että miten ne niinku menee ne korkohommat ja niin niin --

I: niin kaikki korot ja vuosikorot ja --

M: ko niissä sivuissa mainitaan se kaikki mutta se on niin hankala ko ainut että eihän kaheksantoista vuotias niistä tajua mittään --

Koska jokaisen haastattelemani nuoren velkaantumisen oli aiheuttanut pääasiassa pikavipit ja osaltaan osamaksusopimuksella ostetut tuotteet, velkaantumisen syventyminen on tapahtunut jokaisella lähes samalla kaavalla. Paulus sanoikin haastattelun kuluessa sopivasti --- ”se -- ettei tilanne ollu enää hallussa mulla kävi nii nopeasti - et et --- ei sitä kerenny es hoksata -- siis ennenko oli nii syvälä kusesa et -- ei siitä enää pystyny mi-hinkää -- turhaa räpiköintiähä se oli --”---. Tilanne on huonontunut niin nopeasti, että sen edessä nuoret kertovat lähes lamaantuneensa. Kuinka pienestä kulutusluotosta voi parissa kuussa kasvaa monen tuhannen euron velka?

Pauluksen haastattelun aikana kävi ilmi, että hän ei kestänyt eron ja irtisanomisen jälkeen viettää aikaa kotonaan, vaan hänen täytyi käydä yökerhoissa ja nähdä ystäviään mahdollisimman paljon. Suoraan hän ei myöntänyt, että hänellä esimerkiksi olisi masentanut olla asunnossaan tai ylipäätänsä yksin, mutta alla olevasta haastattelun osasta tulkitsen, että Pauluksella oli vaikeuksia kestää omaa seuraansa.

P: -- ehän mie kestäny olla kotona -- vaikka sainki sen kämpän itele hommattua -- tai jos olinki kämpilä nii kaljaa ja körssiä (tupakkaa) kulu --

I: -- ahistiko sinua olla kämpilä yksin?

P: -varhmaan (huokaa) --- ei siinä paljoa naurattanu ko akka heitti pihale ja fudut tuli ko --

I:mm?

P: ko mie me-- menin päissää töihi muutaman kerran --

Nooralla tilanteensa muuttumiseen ongelmalliseksi meni pidemmän aikaa, kun Martalla ja Pauluksella. Noora kertoi maksaneensa ensimmäisen pikavippinsä heti seuraavan kuun opintorahasta ja päättäneensä, että opintoraha ja -laina saavat riittää sekä elinkustannukset on pidettävä hallinnassa.

Noora: -- no - mie sit sinnittelin sen pari kuukautta ja yritin ellää sen mukkaan mitä mie kuussa sainki -- kaks kolme kuuta mie sitte elin -- niinkö käestä suuhun et söin huonosti - en ostanu uusia vaatteita - käyny baarisa ollenkaa -- et elin tosi kurinalasesti -

I: joo?

N: --- no - sitte tuli yhet kemut tietoon ja aattelin et ko oon -- nii saamarin kunnolline ollu ja pitäny hommat kasasa -- käyny koulua ahkerasti ja sain hyviä arvostanojaki -- mut vituttiha se ko ei mitää pystyny -- ei mittää pystyny tekemää ja aina ko - meni kouluu nii kaikki selvitti mitä kaikkea hauskaa noli tehny -- nii vitutuskäyrä oli korkeel -- kyrpä ottasa (naurahtaa) --

I: mm -- oha se tylsää ko ei mitää pysty tekemää ko on nii tiukila --

N: (ponnekkaisesti) no niin on - ja sitte mie päätin et mie nyt -- tän kerran otan vipin ja lähen baariin ryypyle -- ja sit mie jo päätin et -- mie ostan kunno ruokaa itelle ja uusia vaatteita -- niinku palkitten itteni --

Nuoret olivat hahmottaneet tilanteensa kokonaiskuvan todella nopeasti velkaantumisen kierteen syventyessä. Nuorten velkaantumisen ajatellaan usein olevan kevytmielistä, varsinkin silloin, kun velka on tullut kulutusluotoista (Koljonen 2002, 28). Ymmärtävätkö nuoret rahan arvon ja oman maksukykynsä rajat? Haastattelemini nuorten lainat olivat olleet aluksi pieniä summia, mutta elämän haasteiden astuessa eteen, pikavippien korot nostavat maksettavissa olevan summan nopeasti hallitsemattoman suureksi.

Paulus: -- juu mie maksoin ensimmäiset lainat heti ko sain korvaukset -- mut niissäki meni ennenko aloin sitä -- työttömyysrahaa saamaan nii -- nii kuukauun olin sit siinä oikeastaa ilman rahhaa -- piti se takuuvuokra maksaa --- nii ei jääny rahhaa elämiseen -

I: joo?

P: (huokaa) nii sitte ko sain ekkaa kertaa korvauksen -- nii se meni oikeastaa kaikki jo niihi -- (velkoihin) -- ja sitte siinä sitä jo (naurahtaen) oltiinki --

Näkemykseni mukaan kenenkään haastattelemani nuoren ylivelkaantuminen ei ole ollut täysin kevytmielistä. Kukaan ei ole halunnut velkaantua ja vähintäänkin ensimmäiset lainat ovat olleet sellaisia, jotka ovat olleet takaisin maksettavissa. Mahdollisesti kevytmieliseksi velkaantumiseksi nuorten velkaantumisen voi laskea siinä tapauksessa, ettei velkojen ottaessa ole välttämättä ajateltu kovin pitkäjänteisesti tulevaisuuteen.

--

Noora: no totta kai mie laskin et -- mie pystyn seuraavassa kuussa maksamaa ne pois -- mut ei sitä osanu ajatella -- osannu aatellakkaa et ne ei pysyiskää hallussa -
- et kohtahan mie maksoin uusila vanhoja vippejä pois -- et ei menis ne -- luotto-
tieot -- --

I: joo?

N: -- nii no menihä ne tieot kuitenkin -- ko niitä laskuja alko kerääntyä---

7 Kokemuksia ylivelkaantumisesta

7.1 Näkemyksiä velkaantumisen syihin

Kysyin nuorilta myös heidän omia näkemyksiään siitä, miksi he ovat ylivelkaantuneet. Esimerkiksi Jouni kertoi olleensa toisen asteen koulutuksen aikana iltatöissä, mutta täytettyään kahdeksantoista, hän lopetti työt melko pian. Kuitenkin sama kuluttamisen tyyli oli säilynyt. Hän muutti kotoaan pois jo 16-vuotiaana, omien sanojensa mukaan laittaakseen äidilleen vastaan ja voidakseen olla ”kova jätkä”.

Jounin näkemyksen mukaan hänen on syyttämisen yksin itseään omasta tilanteestaan, vaikka pikavipit saivatkin osansa hänen velkaantumisensa syinä. Kulutuskulttuuri ja nuorisokulttuuri ovat Jounille olleet suuressa osassa hänen pohtiessaan ylivelkaantumisensa johtaneita syitä. Hän kertoi tilanneensa autoon kaikki varustukset, uusia vaatteita ja käyttäneensä armeijan maksaman vuokran kaikkeen, mitä halusikaan. Jounin tilanteen voi toki ajatella klassiseksi esimerkiksi kevytmielisestä, holtittomasta velkaantumisesta, mutta tilanteeseen vaikuttavat monet muutkin seikat.

Martta: että ei ollu tietenkään semmonen kypsä ja ajatteleva -- että tuommonen mainonta ja kaveripiiri --- et sitä ei niinkö ajatellu - ei ollenkaan - just ko ne on niin helposti saatavissa

I: joo ko sitä ajattelee niin sitä oli itteki niin vaikutteille altis eikä osaa ajatella seurauksia ehkä tarpeeksi --

M: ja varsinkä kaikki kaverit oli semmosia ja mie olen sitä niinkö miettiny myöhemmin että koko elämäntapa nykyään vaikutti siihen jotenki ko tuntuu että pittää olla semmosta rahhaa ja semmosta -- baarirahhaa ja vaatteita ja kaikki pittää olla aina niin hienoa että -- ja toisaalta siihen oli iteki tottunu perheen kautta jollaki tappaa ja se on ollu tietenki hirveä häpeä ollu että herranjumala mullaki tulevaisuuden haaveet ihan muussa että -- kouluttautunu perhe ja kaikki niin olihan se ihan helvetin noloa --

Martan mukaan hänen ylivelkaantumisensa johtui ajattelemattomuudesta, vaikka hän olikin yrittänyt huomioida pikavippien seuraamukset. Vaikka hän työskenteli ja sai ”suhteellisen hyvää palkkaa” eivät tulot silti olleet riittäviä velkojen kuittaamiseen. Yllä olevassa haastattelun osassa hän sivuaa sitä, että hänen perheensä on varakas, ja osal-

taan hän oli tottunut tiettyyn elämäntyyliin. Samoin kun Jounilla, hänen elämäntyyliinsä pohja oli pudonnut silloin, kun hän muutti kotoa ja elätti itsensä. Menot tietenkin automaattisesti nousivat asumis- ja elämiskustannusten ollessa yksin Martan huolehdittavana. Myös kaveripiirillä oli sekä Martalle, että Jounille osansa velkaantumisen alkamiseen.

I: tuota miten se sinun tilitiedot sai sulta?

Sara: no se oli varmaan siitä heti ko menin sinne ko se kämppä otettiin ensinnäki minun nimmiin ja sitten (huokaa syvään) ekaksi pikkuhiljaa se lähti sillälaila että se alko niinkö että mie en saa ottaa yhteyttä tänne -- kenneenkään ja sitte se alko niinkö eka vaikka syytteleen minua -- jotenki niin että mie oon niinkö syypää siihen että mie en käy töissä että minun pitäis niinkö hommata rahhaa tähän talloon ja -- sillä oli tämmösiä siis tosi narsistinen että se syytti minua kaikesta että se alko niinkö -- kaks viikkoa oltiin asuttu yhdessä ja se alko niinkö hakkaamaan tosi pahasti ja teki kaikkia tuollasia juttuja ja sitä alko pelkäämään niin paljon ettei niinkö uskaltanu pistää vastaan missään asioissa -- niin ei se sitten paljoa kyselly ----- eihän sinne siis tarte täyttää siis nettiinkään - oma nimi, kotiosote, henkilötunnus, tilin tiedot ----- niin niin sillä oli siis minun verkkopankkitunnukset käytössä ja --

I: onko sinun kaikki velat tullu siis sinun eksän kautta?

S: sitä ennen mulla ei ollu mittään että kaikki on sen kautta --

Saraan taas eivät päde millään tavalla esimerkiksi Jounin ja Martan melko yhteneväiset näkemykset omasta velkaantumisesta. Hänen puolisonsa aiheutti Saran kaikki velat, eikä Sara olisi halunnut missään tapauksessa näin käyvän. Hän kertoi haastattelun aikana suhtautuvansa jo kasvatuksen vuoksi erittäin negatiivisesti lainan ottoon. Vanhemmat olivat painottaneet, että lainalla ei saa ostaa, vaan jos jotain haluaa, täytyy siihen säästää ja ostaa vasta sitten, kun varallisuus sen sallii. Yhtenäistä tietenkin on se, että elämäntilanne oli muuttunut, Sara muutti vieraalle paikkakunnalle, josta ei tuntenut ketään ja jäi narsistisen puolison armoille ilman omaa tukiverkostoa.

Ida: -- no mistä sie aattelisit et sinun velkaantuminen oikeastaan johtu?

Paulus: - pöljähän sitä oli -- ylpeä - (huokaa) olisha sitä voinu äitiltä pyytää rahhaa et sai sen asunnon - tai sit pysyä siellä mamman helmoissa - (naurahtaen) tai sitte olishan sitä voinu olla parempi akallekki et ei olis joutunu lähtee ja olis eläny tyytyväisenä tussun alla ---

I: mm

P: nii no se on nyt näin ja näillä sit mennää -- alkaa vaan vituttaan ko miettii sitä tilannetta ja mitä pitiki mennä torspoamaa -- olis vaan ollu älliä kattoa vähä pitemmälle ko yhen päivän kerrallaa --

Pauluksen ajatukset velkaantumisensa syistä olivat koko haastattelun ajan pelkkää it-sesyytöstä. Aiheesta oli hänelle vaikea keskustella. Haastattelun aikana kävi ilmi myös se, miksei Paulus ollut pyytänyt äidiltään apua takuuvuokran maksuun. Hän kertoi olevansa köyhästä yksinhuoltajaperheestä. Paulus ajatteli, että äidillä olisi tärkeämpiäkin paikkoja, jonne ”vähät rahansa tukkis”. On mielenkiintoista huomata, kuinka kaikilla haastattelemillani nuorilla, paitsi Nooralla elämä oli juuri ennen velkaantumista muuttanut merkittävästi.

Nooran tilanne taas oli pysynyt samanlaisena jo pidempään, hänen tulonsa olivat opiskelun vuoksi alhaiset. Päätoiminen opiskelu ja töiden puute ahdistivat Nooraa. Lisäksi hän oli elänyt yli varojensa jo pitkään, enää vain keneltäkään tuttavalta ei saanut lainaa tarvittaessa ja parin kuukauden säästeliäästi eläminen kyllästytti jo, joten Noora turvautui pikavippeihin.

I: juu -- nii no mistä sinusta siis sinun mielestä sinun velkaantuminen ihan pohjimmiltaan johtu?

N: kyllä se oli se vitutus ja -- en mie nähny itteäni minnään nii sit ko otin taas uuellee vipin ja ko se lähti siitä sit hallinnast nii en mie vittu (huokaa) välittäny --

I: -- mikset?

N: en mie enää jaksanu sitä sammaa paskaa -- all work but no pleasure -- mie aattelin et mie saan pitää kivvaa ja nähä kavereita -- tiiäksie millane tunne se o ko ei oo rahaa yhtää mihinkään?

I: tiiän--

N: no eikö sulla koskaa ole tehny mieli vetää kaikkea ranttaliks?

I: juu -- useasti (naurahtaa)

N: nii in

Nooran haastattelusta poimimani osuus kertoo Nooran puolustuksesta. Hänen perustelunsa velkaantumisen perimmäisiin syihin ovat karua luettavaa. Nooran puheesta oli tulkittavissa vahvaa itseinhoa ja puolustautumisen tarvetta. Syitä tällaiselle reagoinnille on tietysti useita. Noora ei silti pohjimmiltaan vaikuttanut katuvaan toimiaan, vaan syy-

tös kohdistui hänen elämäntilanteeseensa, jota hän ei ollut kyennyt muilla keinoilla, kuin velkaantumisella, muuttamaan. Opiskelijoiden köyhyys on tietysti hyvin yleistä. Myös Lehtinen ja Leskinen (2005, 94) ovat tutkimuksessaan olleet samoilla linjoilla, nuorten suurimpia menoeriä ovat ruoka- ja asumismenot. Tämä tietysti tarkoittaa sitä, että nuorten tulotaso on alhainen.

Lehtisen ja Leskisen (2005, 94–96) mukaan kulutusyhteiskunnan suurimpia ongelmia nuorten kannalta on se, että nuorilla on rajalliset kulutusmahdollisuudet, mutta tarjonta on rajaton. Houkutusia on joka puolella ja osansa tietenkin tekee ryhmäpaine. Esimerkiksi Martta kertookin, että: ”--- minusta tuntuu et semmonen juomiskulttuuri on suuri nykyään -- pitää olla sitä rahaa ryypätä ja mennä---”. Kukaan haastatelluista ei tarkemmin määritellyt, että kuka sen määrää, että rahaa pitäisi olla käytettävissä paljon, vaikka jokainen samankaltaisesta paineesta kertoi. Ovatko paineen aiheuttajina kaverit, kulttuuri, nuori itse vai yhteiskunnan yleinen ilmapiiri kuluttamisen saralla? Haastatelluista jokaiselle tärkeää oli ollut velkaantumisen alkuaikoina ulkonäkö, vaatteet ja esimerkiksi auto.

Kirjavaisen (2000) mukaan nuoret ylivelkaantuvat työttömyyden, avo- tai avioeron, kodin perustamisen, takaamisen, nuoruuden toilailuista johtuvien vahingonkorvausten, pienituloisuuden, peliriippuvuuden, yrittäjyyden ja tuloihin nähden liian suurten menojen vuoksi. Koska ylivelkaantuminen linkittyy vahvasti kuluttamiseen, on sen johduttava elämäntilanteiden ja niiden muutosten lisäksi kuluttamisen tyyliin. Jos ylivelkaantuminen ei liittyisi kulutustottumuksiin ollenkaan, olisi tilanne se, että kaikki nuoret olisivat ylivelkaantuneita tai kukaan ei olisi.

7.2 Itsesyytöksiä

Haastattelemini nuorten tilanne mahdollisti ajattelumaailman muuttumisen pohdinnan, sillä jokainen oli velkaantunut keskimäärin kaksi tai kolme vuotta ennen haastattelua. Lisäksi jokainen oli omalla tavallaan pyrkinyt tilannettaan jo hoitamaan esimerkiksi sopimalla velkojien kanssa maksusuunnitelmista tai pyytämällä sosiaalista luototusta. Kysyinkin jokaiselta nuorelta sitä, miten heidän ajattelutapansa on muuttunut velkaantumisen alusta haastattelun tekohetkeen.

Jouni: nii tietenkä ko silloin kaikki meni niinkö justtiin - tuo raha-asia ---- kyllä-hän tuo raha sillätavalla vaikuttaa - aika paljon niinkö ihmisseenkhi - ei nyt aivan kaikkiin ihmissiin vaikuta samala tavala mutta -- kyllä se tunthuu olevan nuilla nuoremmilla se raha tärkeintä ja se et kaikki pittää olla viimesen päälle vaikka ei sitä rahhaa oikeasti olekhaan -- nuille nuoremmille tallikavereillekki yrittäny sanoa et säästääkö älkääkö ottako lainaa ostammisheen --mutta ei ne kuuntele ko nauraa vaa -- et katothaanpa neljä vuoen päästä millanen teillä on elämä sitte-

I: nii kuuluukohan se vähä siihen ikkään et ei ymmärrätä sitä rahan oikeaa arvoa --

J: nii mie olen niille sitte naureskellukki että ko kaikki pittää olla niin katotaa sitte neljän vuoen päästä ko koetat maksella velkoja takasi ja luottotieot on menny et millä sitä silloin ajeleskellaan - samanlaisella räppänällä kö mieki -- ja sitte ne vaan nauraa et vitut ei varmasti olla samalaisessa tilantheessa--

I: niin niin mut ei sitä ossaa kattoo etteenpäin

J: nii eihä sitä ole sitä todellisuuden tajua vielä sillo - et varmaa se raha sekottaa ja sitte ko sen tekkee melkei mitä vain että saapi ----- pittää haus Kempaa mutta eikait se raha tee sillälaiilla onnelliseksi ---

Jounin pohdinnat ajattelumaailmansa muutoksesta kertoivat paljon. Hänen mukaansa nuorilla ei ole todellisuuden tajua, vaan raha on tärkeintä, vaikka sitä ei oikeastaan olisikaan. Jounin mielestä hänen ylivelkaantumisensa johtui täysin hänen omasta typeryydestä ja siitä, että hän oli altis vaikutuksille, pikavippien tarjonnalle ja aggressiiviselle mainostukselle. Hän kertoi haastattelun aikana, että vieläkin lähes kaksi vuotta sen jälkeen, kun hän on viimeisen pikavipin ottanut, hänelle tulee useita kertoja viikossa tekstiviestejä pikavippien tarjoajilta.

Ajattelumaailman muutoksia on toki kuvailtu jo edellisissä kappeleissa, ja sama huomio toistuu, ajattelun pitkäjänteisyys näyttää puuttuneen nuorilta. Tulevaisuuteen on tietenkin mahdoton nähdä, mutta kuten Martta kertoi haastattelun aikana, hän on mielestään kasvanut aikuiseksi velkojen mukana. Haastatteleman nuoret eivät jälkikäteen katsottuna pidä juuri täysi-ikäistä itseään millään tavoin aikuisena. Esimerkiksi Martta kertoo, että: ”--- ja mie ite ajattelen et silloin ko oli kaheksantoista niin sitä niinkö oli ehkä vähän naiivi---”.

Samoin Martta piti velkaantumistaan lähes täysin omana vikanaan, vaikkakin osoitti pikavippejä tarjoavien yritysten suuntaan: ---”ja niitä mainoksia tuli telkkarista niitä tuli joka paikasta-- ja sitten tuota -- ja ku mie otin sen ensimmäisen pikavipin se oli niinkö viiskytä euroa maksimissaan ja seuraavasta paikasta saatto saada vaikka sen viissattaa ja ko niitä paikkoja on niinkö kymmenen ja sitten sitä sai niinkö aika nopeastikki hommatua -- paljonko niitä paikkoja oli oliko niitä yli viiskymmentä - et se on ihan mahoton ja monet on justiinsa saman firman alaisuudessa että ne vaan on eri nimikkeellä ja näin ja tuota --”---. Martta kertoi tuntemastaan vihasta pikavippiyrityksiä kohtaan, hänelle vieläkin tulee viestejä, joissa on lainahakemus valmiiksi tehtynä ja ne saavat hänet ärtyneeksi.

Myös Sara syytti ylivelkaantumisestaan itseään, tosin syytöksen aiheena oli huono puolison valinta, pelko ja se, ettei hän ollut aikaisemmin lähtenyt puolisonsa luota ja muuttanut takaisin kotipaikkakunnalleen. Pauluksen haastattelusta ilmeni, että hän piti tilanettaan yksin omana syynään, oman ylpeytensä ja tyhmyytensä vuoksi hän omien sanojensa mukaan menetti kaiken. Vain Noora antoi haastattelun aikana ilmi, ettei hänen velkaantumisensa ollut yksin hänen vikansa, vaan hänen elämäntilanteensa ja heikko taloudellinen tilanne edesauttoivat velkaantumista suuresti.

Jos pohditaan haastattelemieni nuorten perimmäisiä, rakenteellisia ja yksilöllisiä syitä heidän velkaantumiseensa, kohdistuu huomio kulutuskulttuuriin, talouteen ja erityisesti pikavippiyritysten toimintaan. Neljä viidestä kuitenkin piti ylivelkaantumisensa syytä pääasiallisesti omana tyhmyytensä. Onko ajattelutapa oikein, huomioiden esimerkiksi aiemmin tutkimuksessani esittämän luvun määritelmät?

Mistä nuorten itseään syyllistävä puhetapa johtuu? Syyllisyyden tunteet ovat myös aikaisempien tutkimuksien mukaan erittäin yleisiä. Varsinkin silloin, jos ylivelkaantuminen on johtunut pelkästään omasta, holtittomasta toiminnasta (Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 15; Erola 1997, 53). Jani Erola (1997, 57, 60) kertoo, että myös syyllistämisen kokemukset ovat yleisiä, erityisesti jos on muita ongelmia ylivelkaantumisen lisäksi. Erola on eritellyt tarkemmin syyllistämisen psyykkisiä seurauksia. Syyllistämisen tunne on hänen mukaansa voimakas varsinkin silloin, kun sille ei ole ylivelkaantuneen mukaan rationaalista oikeutusta. Rationaalista oikeutusta syyllistämislle ei ylivelkaantuneen mukaan ole silloin, kun ylivelkaantunut ei ole omalla kevytmielisyydellään velkaantunut, vaan muista syistä.

Onko velkaantuminen kuitenkin rakenteista jäljestettävissä? Puhuin jokaisen nuoren kanssa siitä, ettei heidän velkaantumisensa ole yksin oma vika, vaan siihen vaikuttavat muun muassa kasvu- ja elinolosuhteet, ikä ja ajattelun kehitys sekä aikuistumiseen liittyvät kokeilut. Mielenkiintoista on se, että yrittäessäni saada nuoria ajattelemaan velkaantumistaan myös muutoin, kun omasta näkökulmastaan eli itsensä syyttämisestä, vain Noora kertoi ajatelleensa tilannettaan muistakin, rakenteellisista suunnista.

N: -- no joo -- vaikutti kaikki nuo mitä sie sanoit -- mut ei kaikki siltikkää velkaannu -- ett on siin omassa toiminnassaki aika -- rooli -- vaikka minusta mie halusin vain ellää sellasta -- mite sen ny sanois -- normaalia --- elämää -- niinku kaikki muukki - nauttia ja pitää välilä hausk -- hauskaaki ---

I: mm --

N: enkä mie tiä miten muute se olis onnistunu --

I: mm

N: eikä mulla riittäny pitkäjänteisyys oottaa valmistumista -- (nauraa) tai siis eihä se valmistuminenkaan oo mikään tae siitä et elintaso nousee -- voiha sitä valmistua suoraa kortistoonki -- mullaki moni kaveri joutunu heti työttömäks --- seki aika perseestä et niinku -- niinku mieki kaikkeni yritin -- yritin päästä töihi ja yritin elää visusti --- miehän tein hakemuksia joka paikkaan --- ei ne saatana (äänen voimakkuus nousee) halua palkata ees vittu siivoojaksi - eikä kassaksi ko vissii ne aattelee et tuosta ei pitkäaikasta tekijää tuu ko se lukkee korkeakoulututkintoa --

I: niihä se vaikuttaa olevan --

N: en mie ois tässä nyt jos töitä olisin saanu -- tai jos rahat olis mitenkää päin riittäny muuhunki ko nuudeleitte syömiseen----

Noora tiedostaa, että hänen tilanteensa vaikutti vaikea työllisyystilanne, hänen opiskelunsa ja suhteellinen köyhyys. Lisäksi Noora ei enää kestänyt vaikeaa tilannettaan, joka tuntui umpikujalta ilman ulospääsyä. Siinä tilanteessa Noora kertoi pikavippienkin tuntevan paremmalta.

7.3 Häpeä

Syällisyyden ja syyllistämisen tuntemukset aiheuttavat häpeän kokemuksia (Erola 1997, 61). Omia henkilötietoja pyritään tästä johtuen viimeiseen asti salailemaan ja itsestä kerrotaan mahdollisimman vähän (Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 14). Tutkimukseni teon edetessä huomasin tämän häpeän aiheuttavan monelle kieltäytymisen osallistumisesta tutkimukseeni. Esimerkiksi eräs nuori suostui haastatteluun, mutta haastattelua ei voitu tehdä sovitusti. Ensimmäisellä etukäteen sovitulla tapaamiskerralla mies ilmoitti peruutuksesta ja sovimme toisen tapaamisen, jonne hän ei tullut, eikä myöskään enää vastannut puhelimeen.

Häpeän ja itsesyytöksen tuntemuksille ei pitäisi olla tarvetta, molemmat vaikeuttavat nuoren selviämistä. Ylivelkaantumisen vaikutukset ylivelkaantuneen elämään ovat moninaiset. Yleisesti voi sanoa, että kaikki seuraukset heikentävät elämänlaatua merkittävästi. Ylivelkaantumisen vaikutukset vievät pitkälle tulevaisuuteen, jonka pitäisi olla nuorella vielä avoinna. Velkojen poismaksaminen on vaikeaa nuorelle, kun taloudellinen tilanne on kaiken kaikkiaan epävakaa, myös niillä nuorilla, jotka ovat ylivelkaantumatta selvinneet.

Paulukselle ja Jounille koko ylivelkaantuminen aiheena tuntui olevan arka, vaikka molemmat halusikin puhua tilanteestaan. Esimerkiksi Jouni ei kertaakaan haastattelun aikana puhunut tilanteestaan muutoin kun viittaamalla ”siihen” tai ”tuohon”. Hän ei puhunut itsestään ylivelkaantuneena nuorena. Martta taas häpesi asiakkuuttaan sosiaali-toimeen: ”---ja sillee -- oma ylpeys kyllä kärsi ko kyllä siinä sai ko herranjumala joutu sossuun menemään -- ”.

Jounin haastattelusta käy ilmi, että hän vaikutti etäännyttäneen itsensä tilanteesta ja rakentaneen itselleen tarinan, jossa hän perinteisen sankaritarinan tapaan kohtaa vaikeuksia, mutta voittaa ne itsenäisesti. Kysyessäni velkasummia, hän kertoi vain siitä, kuinka kovasti hän on maksanut takaisin omatoimisesti velkojaan. Kappaleen alussa olevassa lainauksessa haastattelusta, Jouni kääntää puheen nuorempiin tuttaviiinsa, jotka tekevät samat virheet, kuin Jouni on tehnyt, vaikka hän on varoittanut heitä asiasta.

Ylivelkaantumisen vaikutukset ovat todella syvälle ulottuvia, mikä osaltaan aiheuttaa ylivelkaantuneen arkuuden kertoa ja puhua tilanteestaan. Lisäksi Jouni teki selvän eron itsensä ja entisten ystäviensä kanssa. Hän vertasi itseään tuttuihinsa, jotka ovat vieläkin samassa tilanteessa, josta Jouni on jo alkanut päästä:

J: ne on niinkö tuttuja näin ja silloin tällöi saattaa liikkuaki niitten kans --- mut on mulla kaveriporukkaki vaihtunu sen jälkeen ja näin --- vähän fiksumpia ihmisiä - käyppi töissä ja jätkät on vieläki sossupummina ja eikä oo ammattia -- mie oon kuitenkin siinä mielesä että mie oon ammatin -- tai niinku paperit on kuitenkin jossa lukkee et ammattikoulun on käyny --

I: mmh -

J: -- armeijjan käyny ja kaikki muutki - siinä mielessä kunnossa että ---

Esimerkiksi pelkästään luottotietorekisterimerkinnällä on useita vaikutuksia. Luoton saaminen estyy ja kuluttaminen rajoittuu. (Erola 1997, 49.) Lisäksi esimerkiksi vuokrasunnon saaminen vaikeutuu, ja opintolainaa ei saa (Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 14). Jouni kertoikin tilanteestaan, ettei vielääkään saa omiin nimiinsä autoa, puhelinta tai Internet-liittymää, eikä asunnon löytäminen ole ollut helppoa. Jouni pelastuksena ovat olleet tyttöystävät, joiden luokse on voinut muuttaa.

J: kyllähän sitä mennee tuota rahhaa ko --- sitte se meni siihen että ko -- aina ko tuli -- joka kuukausi tuli se kuus seittämän sattaa ni ne meni äkkiä ja vuokra --- se meni sitte siihen et osteli vaan vaatteita ja uuet puhelimet ja kaikki muut ja vuokrat jäi maksamatta puolelta vuodelta ja --- sitte tuliki kenkää kämpästä ja siinä vaiheesa sitä huomasi että ei jumalauta ----

I: mmmh

J: sitte mie olin porukoitten luona jonku viikon - ja sen jälkhen tuota nii sain kämpän tuolta kunta-asunnoilta -- eiku keltähän mie sain --- ---

J: ko huomasi ettei saa enää nuilta yksityisiltä ja muilta ko ne kattoo ne luottotieot -- sitte se sillälailla pelasti että --- löyty tuolta uus akka ja sitte me muutettii sen porukoitten -- niillä oli sellanen piharakennus - toinen talo --

Jounin suhtautuminen omaan tilanteeseen on ilmeisen ristiriitainen. Vaikka hänellä haastattelun aikana olikin vaikeuksia puhua velastaan ja velkaantumisestaan suoraan ja hän korosti moneen otteeseen toimiaan yhteiskunnallisen odotusten mukaisesti (koulut, toistaiseksi voimassa olevat työpaikat, armeijan loppuun käyminen), kertoi hän kuitenkin puhuvansa tilanteestaan avoimesti.

J: oon mie aika avvoimesti koettanu kertoa tästä kaikille ko eihä se kenenkhään muun vika ole ko itehän mie olen asiani sössiny mutta kyllä se nyt ko akalle tai ei se akka ole ko reilu puoli vuotta ollaa säädetty nii ei sitä nyt ihan viittiny kertoa sille mut oha se helpompi kuitenkin kertoa ko on hoitanu sitä pari vuotta nii ei varmhaan aivan toivoton tappaus ole -- jostaki se vain tuli puhheeksi ja mie kerroin nii ei se muuta ko vittuilee et itehä sie oot asias sotkenu mut ei se muuta -- ja se kuitenkin näkkee ettei täsä millää rahalla pömmätä ko koko ajan hoian tilannetta nii en kuitenkaa aivan toivoton ole ja ommaa ja sen tulevaisuutta pillamassa ole - eihä se raha tärkeintä ole --

ja oha se tietenkii onnellinen ko mie hoian asiaa --- ja oohan mie kaheksan tonnia jo maksanu ja nytte on yheksän tonnia vielä jäljellä --- eihä mullakkaan ko kerran kuukaussa kirpase ko maksan sen neljä viissattaa velkoja pois -- vituttaahan se jos ajattellee että tuollaki rahalla saa vaikka ja mitä mutta ko alkaa miettimää että itehä mie olen asiani sössiny ja pakkohan minun on - jos haluan kunthoon asiat nii pakkoha se on jotenki maksaa ni eihä ne itteksheen katua

I: nii se pittää ne omat motivaattorinsa pittää kirkkaana mielessä et saa tavarat ommiin nimmiin ja muuta --- -

J: nii tietenki mutta kyllä se tympässee ja hävettääki ko autojaki pikku fiksauksella myypii etteenpäin nii äiti pittää olla siinä matkassa --- on siinä oma kynnyksensä siinäki -- ko pittää sen kanssa käyä tuolla konttorillaki --

Myös Martta kertoi puhuvansa tilanteesta ystäviensä kanssa, mutta ei yhtä avoimesti, kun Jouni. Martta kertoi, että myöhemmin kavereiden kanssa on tullut puhetta asiasta, kun monet Martan kavereista toimivat samalla tavalla.

M: -- ja se oli niinku jännä ettei sitä kehannu niinku kaikille kavereille niinku kertoa --

I: mm

M: nyt ko on niinku jälkeinpäin huomannu et moni kaveri on ollu samassa kusesa eikä tienny mittään -- et se häpeä on niin suuri --

Kun velkaantuminen oli hallitsematonta, eikä tilanteesta tuntunut olevan poispääsyä, Martta kertoi velkaantumisestaan vanhemmilleen. Muille asiasta hän on kertonut vasta jälkeinpäin ja haastattelun aikana Martta viittaakin useasti tuttaviiinsa, joilla ovat asiat menneet velkaantumisen vuoksi vielä huonommin:

M: niin -- sitten tuota on mulla niinku monia kavereita - niillä on luottotiedot mennä ja on monella velkaa kymppitonneja ja ne on kaikki silloin nuoruudessa tehtyjä ja kasvanu korkoa - ja nykyäänkö töitäkään ei ole enää niin paljoa tarjolla

Sara taas kertoi myöntäneensä tilanteensa muuttaessaan takaisin kotiin vanhempiensa luokse ja haastatteluhetkeen mennessä Sara oli puhunut vain lähimmille ystävilleen tilanteestaan.

Sara: ja mie lähin porukoille -- asuin siellä jonku aikaa --

I: miten sinun vanhemmat suhtautu?

S: no olihan ne järkyttyneitä -- hermostu siitä etten kertonu aiemmin enkä lähteny pois -- eikä ne voinu uskoa mahdolliseksi että minä olen tällasessa tilanteessa -- aina oon rahan arvon tienny ja tienny et luottotiedot ei saa mennä -- sellasen kasvatuksen oon saanu et eihän ne voinu uskoa --

8 Ylivelkaantumisen vaikutuksia

8.1 Univaikeuksia ja ahdistusta

Kukaan haastattelemistani nuorista ei ole ottanut velkaantumistaan kevyesti. Viimeistään siinä vaiheessa, kun luottotietojen menetyksen vaikutukset ovat näkyvillä, on tilanteen vaikeus ilmennyt. Huolestuttavaa on se, että Koljosen (2002, 88) mukaan nuorilla ei ole ollut välttämättä tietoa edes siitä, mitä seuraa luottotietojen menettämisestä. Martta kuvaa haastattelun aikana kattavasti omia tunteitaan ja todellisia vaikutuksia silloin, kun velkaantumisen syvyys on valjennut ja se, ettei tilanteesta omin neuvoin voinut selvitä.

M: ja kyllähän se siis vaikutti siis kouluun ja kaikkeen ihan äärettömän paljon että -- se oli sillälaila typerää että - piti ennen yhtätoista ne pikavipit ottaa ko nehän rajotti sitä edes jollaki tappaa että siinä on se tietty aikaväli että milloin niitä saa ottaa ja mie muistan silloin ko baariin mentiin niin aina kuuken aikaan illalla otettiin että pärjää sitten ja -- olihan se ihan niinkö helvettiä aivan järkyttävää -- en tiä oisko - jos mulla ois nuo ollu vipit vielä niin olishan se vaikeuttanu elämää ihan älyttömän paljon että -- se sekoitti ja hidasti opiskelu ihan täysin ja joutu töitä tekemään niin hirveesti että opiskelu keskeyty sen takia --

Opiskelua ja työelämään sijoittumista ylivelkaantuminen vaikeuttaa merkittävästi Mattilan (2005, 112) mukaan. Martalla olikin opinnot keskeytyneet, mutta sekä Martta, että Jouni olivat saaneet töitä velkaantumisestaan huolimatta. Lisäksi Martta kuvaa ahdistuneisuuttaan ja muita psyykkisiä vaikutuksia, joita velkaantuminen hänelle aiheutti:

M: joo -- on se niinku järkyttävä miettiä et se lähti yhestä viiestäkymppistä -- ja loppusumma on sitten kaheksaatonnia niin niin sitte ko sitä miettii et mitä siinä loppupeleissä tapahtu -- se ahdinko oli niin niin järkyttävä ja ne velat paino niskassa et joka ilta ko laitoit nukkumaan -- tuli univaikeudet ja kaikki mahdolliset ja totta kai sitä niinku masentu ja ----

Jouni kertoo ylivelkaantumisen vaikutuksista, ettei hänen työnsaantinsa ole vaikeutunut, mutta monissa muissa asioissa luottotietojen menetys on vaikeuttanut hänen elämäänsä. Luottotietorekisterimerkinnällä on useita vaikutuksia. Luotonsaaminen estyy ja kuluttaminen rajoittuu. (Erola 1997, 49.) Lisäksi esimerkiksi vuokra-asunnon saaminen vaikeutuu, ja opintolainaa ei saa (Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 14). Raha on tiukassa ja esimerkiksi puhelin- ja Internet-liittymiä ei saa itse. Asunnon Jouni oli saanut tuttavuussuhteen kautta, monia asuntoja hän oli käynyt katsomassa, mutta vuokranantajat olivat antaneet asunnon vuokralle aina sellaisille, joilla on luottotiedot kunnossa. Jouni on kiitollinen saamastaan avusta, josta hän kertoo alla olevassa lainauksessa:

J:-- ko ehän mie saa autoa omiin nimhiinkään nii äiti sillä lailla auttaa minua -- tai siis kyllähä mie itte maksan auton vakuutukset ja muut mutta äiti ottaa omiin nimmiin ne -- ja silloin pari vuotta sitte mulla hyvä kaveri niin - siinä mielessä se autto minua että se otti - sitte ko mie muutin niinkö ittekseni asummaan niin se otti puhelinliittymän niinkö omiin nimmiin ja mie tietenki itte maksan ne ja se tietenki vieressä seuras ja tuntee minut niin hyvin että se onneksi luotti minnuun että mie maksan niin sen nimissä mulla on kaikki muu ja kaiken mie olen aina maksanutki ---- sillä oli kuitenkin sen verran järkeä päässä että sei lähteny mihinkään tuollaseen

I: onneksi sulla kuitenkin on äiti ja tää kaveri ollu apuna

J: niin -- se onneksi autto ja on mulla vieläki nettiliittymä ja puhelinliittymä sen nimissä -- ja ehän mie helvetti ala toisen nimiä pillamaan samalla lailla ko ---

Saraa taas vanhemmat auttoivat paljon takaisin muuton yhteydessä. Saralla ei ole mahdollisuutta maksaa velkaansa vielä moniin vuosiin, sillä velkaa on noin 25 000 euroa. Sara kuitenkin suunnitteli tulevaisuuttaan aktiivisesti, opiskelemaan lähtöä ja sitten töitä, jolloin voisi alkaa velkaa maksamaan. Sara kertoo suhtautumisensa muuttuneen huomattavasti kotipaikkakunnalle paluusta. Tuolloin Sara ei kyennyt ajattelemaan tilannettaan samalla tavalla, kun haastattelun aikaan, vaan tilanne oli entisen puolison vuoksi sellainen, etteivät luottotietojen menetyksen vaikutukset tuntuneet miltään.

Nuorille ylivelkaantumisen korjaamisen keinot ovat usein saavuttamattomissa. Syyt siihen ovat osaltaan samoja syitä, joiden takia nuoret ylivelkaantuvat (Mattila 2005 & Koljonen 2002, 34). Esimerkiksi saadakseen Takuu-säätiön lainan, tulisi ylivelkaantuneella nuorella olla säännölliset tulot, omaisuutta tai takaajia. (Mattila 2005, 113.) Ku-

ten jo aiemmin on mainittu, nuorilla ylivelkaantuneilla on usein epäsäännölliset tulot ja vaikeasti ennustettava maksukyky. Nuorten ylivelkaantumista ei ole huomioitu juuri ollenkaan virallisen, tuomioistuimen järjestämän velkajärjestelyn pääsykriteereissä (kts. esim. Koulu & Lindfors 2010). Sosiaalinen luototus olisi sosiaalitoimen keinona auttaa ylivelkaantunutta nuorta, mutta sosiaalista luototusta ei ole pakollista järjestää kunnissa.

Paulus taas havahtui luottotietojen menetyksen aikaan velkaantumisensa syvyyteen ja ratkaisuna Paulukselle tuntui olevan jatkaa samalla tavalla, karata todellisuutta:

P: joo pahaltaha se tuntu -- et ne meni (luottotiedot) - --- kyllä mie vähä aikaa siinä mietin et aivan vitu sama - ei ole enää millää väliä --

I: mm?

P: -- ko -- no kylähä siinä sitte piti laittaa vielä enemmän ranttaliksi ja - --- vois kait sitä itseinhoksi kuvailla - ko menin sössimään koko elämän - työt ja avoliiton - vittu (huokaa) - jos sitä olis vaan miettiny ja ei sillä oikeesti enää tuntunu olevan väliä -- mitä sitä voi tehdä ko luottotiedot on menny -- laittaa prepaidliittymän ja jatkaa samaa menoa -- eihä mulla ollu mittää mahdollisuutta maksaakkaa sitä pois - - ja vähintään kaks vuottaha sitä luottotiedot pysyy pois -- et kaks vuotta sitä saisi vain jatkaa -- ja sain mie lissää lainaaki -

I: ai miten sie sitä lissää sait?

P: en tiä -- hain lissää ja sain -- ja jos jottai nii enemä päihteitä vasta sitte alko menemään -- mitä mie olisin voinu tehdä - ei tuloja - ei maksukykyä ollenkaan -- kerroppa sie

I: niin en ossaa sanoa mitä sie olisit voinu tehdä -- hakea töitä koko ajan--

P: (ääni kohoa) miehän hain! --

Pauluksen osalta ylivelkaantumisen vaikutusten koko syvyys näkyy, tilanteesta ei ole pois pääsyä, kun ei ole säännöllisiä tuloja, joilla voisi maksusuunnitelmia sopia, tai hakea sosiaalista luototusta. Pauluksen kysymys siitä, mitä olisin tehnyt tilanteessa, oli haastava. Ajattelen kysymyksen paljastavan tuskaa Pauluksen aggressiivisen puhetyylin takaa. Koko haastattelun ajan Paulus haastoi kysymyksillään ja puheillaan haastattelijaa. Hyökkäävä tyyli tuntui olevan puolustusmenetelmä, kuten myös Nooralla.

N: -- en mie välitä puhua siitä -

I: -- ööh mie kyllä ymmärrän sen -- mutta mutta ---- jos sie kertosit mitä se aiheutti sulle se auttas sinuaki -

N: ai miten nii

I: noko sie sannoit ettet oo halunnu puhua sinun tilanteesta oikei kellekkää niin jos kertosit mulle --

N: no paskaahan se oli - ja kyllä mie tiesin mitä luottotietoje menetys aiheuttaa jo etukättee - mie yritin viimeeseen asti sopia niitä velkoja ja tehdä maksusuunnitelmia ko en halunnu et luottotiedotki kaiken päälle menis -- no -

Noora ei halunnut puhua edellistä enempää koko haastattelun aikana ylivelkaantumisen vaikutuksista, vain välillä Noora viittasi uniongelmiinsa, iho-ongelmiin, joiden syyksi hän arveli liiallista stressiä ja päihdehakuisuuteensa. Ylivelkaantuneilla on paljon stressiperäisiä oireita; päänsärkyä, vatsakipuja, kohonnutta verenpainetta. Alkoholin suurkulutus ja unettomuus sekä masennus ovat myös erittäin yleisiä (Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 17). Sekä Pauluksella, että Nooralla luottotietojen menetys on johtanut päihteiden suurkäyttöön.

Minna Mattilan (2005, 112) mukaan parisuhteessa oleville toisen osapuolen ylivelkaantuminen vaikuttaa esimerkiksi perheen perustamiseen, parisuhteeseen ja kodin hankintaan ylivelkaantuminen vaikuttaa monella tasolla. Parisuhteeseen se luo jännitteitä, toinen osapuoli joutuu huolehtimaan suurimmasta osasta menoista, kun ylivelkaantuneen osapuolen mahdolliset tulot menevät pitkälti velan takaisinmaksuun. Pahimmassa tapauksessa tilanne pakottaa velattoman osapuolen elättäjän rooliin. Kodin hankinta vaikeutuu merkittävästi, kun ylivelkaantunut osapuoli ei saa pankkilainaa. Perheen perustamiseen ylivelkaantuminen vaikuttaa myös negatiivisesti; parisuhteen yleistilanne on epävakaa. Epävakaassa tilanteessa harva haluaa perhettä perustaa. Jouni kertoikin haastattelun aikana, että silloinen tyttöystävä joutui joustamaan paljon, kun Jounin omat tulot menivät täysin velan maksamiseen.

8.2 Korjausyrityksiä

Jokainen haastattelemani nuori on velkaantumista yrittänyt selvittää ja maksaa velkaansa pois, toiset ovat pystyneet tekemään maksusuunnitelmat velan maksamiseksi, toisilla taas ei ole mitään apua tiedossa. Martta ei luottotietojaan menettänyt velkaantuessaan, muilla luottotiedot ovat menneet. Martta kertoikin saaneensa vanhemmiltaan paljon apua ja loppusummaa varten hän oli hakenut sosiaalista luototusta. Sosiaalisen luototuksen tavoitteena on auttaa ylivelkaantuneita velkakierteen katkaisussa. Sosiaalista luottoa voi saada tilanteissa, joissa muiden luottojen saanti on estynyt. Se on harkinnanvaraista. (Iivari ym. 2000,18–20.)

M: siitä mie olen kuitenkin tyytyväinen et sen verran järki pysy päässä että ettei koskaan luottotiedot menny

I: sulla ei ole luottotiedot menny?

M: ei -- just semmosessa tilanteissa minun porukat autto -

I: joo?

M: et ne ei ainakaan mene -

Martan haastattelun aikainen velka oli sosiaalinen luotto, jolla hän oli maksanut lainantajille loppuun velkansa. Martta kertoi, että korkeimmillaan hänellä oli lainaa 8 000 euron edestä ja hän maksoi palkallaan sekä vanhempien avulla velkaa. Lopulta Martta haki sosiaalista luototusta:

--

M: --ja se on niinkö fakta ettei tuommosta selviä josset saa sitä niinkö könttäsummaa -- ja summa oli niin pieni että tuhatkolmesataa tarvii niin et se olis parin kuukauden päästä noussu jo siihen pariin kolmeen tonniin että tuommosessa tilanteessa ei auta se että oot töissä - tai tietenki jos saat jotaki miljoonapalkkaa -- että - mulle porukat sano että jos et saa sieltä niin saat niinkö meiltä että ne auttaa ja sitten mie menin tuonne (sosiaalitoimistoon) ja kerroin tilanteen ja sain sen könttäsumman ja nytten ei ole velkaa yhtään mihinkään että kaikki on niinkö maksettu tai ainaki -- ja siinä on niin pieni korko et se on joku prosentti ja sen nyt saa ihan milloin vain maksettua pois -- se oli niinkö sellanen loputon helvetti että siitä ei niinkö selvinny --

Martta oli tilanteensa saanut korjattua oman kertomansa mukaan kahdessa vuodessa. Hän kertoikin, että nyt mieliala on paljon parempi ja vähää rahaa osaa arvostaa aivan eri tavalla, kun velkaantumisen alkaessa. Martta kuvasi, kuten myös Jouni vihaisuutta pikavippiyrityksiä kohtaan. Molemmat kuvasivat, että edelleen puhelimeen ja sähköpostiin tulee pikavippifirmojen mainoksia, joissa lainahakemukset ovat valmiina ja tarvitsisi vain vastata viestiin, niin rahaa tulisi.

Martta on ainoa haastattelemistani nuorista, joka on ylivelkaantumisesta jo selviytynyt. Jounilla maksettavaa on vielä ja Saralla, Pauluksella ja Nooralla ei ole maksukykyä. Alla olevassa haastatteluosuudessa Jouni kertoo velkojensa tilanteesta haastattelun hetkellä. Lisäksi Jouni kuvaa sitä, kuinka hän oli hakenut apua sosiaalitoimesta, mutta ei ollut sosiaalista luottoa saanut. Velkaneuvontaan Jouni oli päässyt asiakkuuteen.

I: Paljon sulla sit tällä hetkellä velkaa on?

J: Tällä hetkellä sitä on kuitenkin sellanen et -- mie oon sitä jo kaks vuotta maksanu, --- työnteolla maksanu ja nytte ko mie kävin (huom. velkaneuvonnassa) niin sitä oli sen yheksän tonnia jäljellä ----

I: Joo, sehän tietenkin kasvaa koko aja korkoaki, onko sulla minkälaisia järjestelyjä siitä velasta, et maksusuunnitelmaa vai oleksie käynyt sosiaalitoimessa esimerkiksi sosiaalista luottotusta kysymässä et ne ottas sen velan ja maksas kaikille velkojille ja sie maksasit sit niille?

J: joo kyllähän mie kävin sitä kysymässä sillo sieltä muttako ne sano et velkaa on liikaa, et ne ei voi kovin suuria summia sieltä kattaa --- mitähän se oli--- se vissii kymmenen tonnin molemmilla puolilla pyöreästi ja seki on loppujen lopuksi aika pitkä projekti ko mie kuitenkin iteki työnteolla oon pari kolme vuotta saanu maksettua ---

I: joo

J: -- kaks vuotta tulee aika lailla täyteen ko oon nyt niitä maksanu ja ite oon saanu maksusopimuksia järjestettyä ----

I: Kauanko sie tuota --- kerrytit velkaa ennen ko sie aloit sitte hoitamaa niitä ihan tosissas, jos sie kaks vuotta sitten oot alkanu niitä maksamaan?

J: No tuota – oiskohan sitä siihen kahteenkymmeneen asti sitä – että sillä lailla ----

I: Niinkö pari vuotta? Jos sie kaheksantoista vuotiaana..

J: Pari vuotta kerkesin tuota vähä pilata omia luottotietoja ---

I: mmm

J: ja nyt niitä on niinkö kaks vuotta maksettu takasi et olis niinkö vuoden päivät eessä ----

Lisäksi Jouni kuvaa muutosta, joka hänessä on tapahtunut velkojen maksamisen aloittamisesta lähtien, rahan arvo on muuttunut. Aiemmin 50 euroa oli pieni summa, joka meni yhdessä illassa, nyt Jouni kertoo sinnittelevänsä samalla summalla viikon. Televisio on vaihtunut taulutelevisiosta vanhaan kuvaputkitelevisioon ja auto uudehkosta Mercedes-Benzistä vanhaan autoon. Lehtisen ja Leskisen (2005, 98) tutkimukseen osallistuneet nuoret ovat kertoneet siitä, kuinka heillä on häpeän kokemuksia siitä, kun ylellisen elämän tunnusmerkit ovat kadonneet ja riippumattomuus muista sekä itsenäisyys on heikentynyt. Myös Jouni kuvaa haastattelussa tällaisia tuntemuksia. Jouni kertoo, ettei elintason romahtaminen ole ongelma, vaikka välillä häiritseekin, ettei voi elää kuten muut. Silti velkojen maksaminen on Jounille tärkeämpää.

Paulus, Jouni, Sara ja Noora ovat kaikki talous- ja velkaneuvonnan asiakkuudessa. Koska Pauluksella, Nooralla ja Saralla ei ole maksukykyä, ei velkaneuvonnasta ole ollut muuta apua, kun velkojen kokonaistilanteen kartoittamisessa. Heidän tilanteensa on samanlainen, kun se on ollut luottotietojen menetyksestä lähtien. Apukeinoja ei nuorille ole.

9 Ylivelkaantumisen ehkäiseminen

Haastattelemieni nuorten ylivelkaantuminen on ollut seurausta vaikeasta elämäntilanteesta tai totutun elämäntyylin perusteiden romahtamisesta. Vaikeita elämäntilanteita nuorilla oli monenlaisia, kuten parisuhteen kariutuminen, työttömyys tai muutoin alhainen tulotaso esimerkiksi opintojen vuoksi. Totutun elämäntyylin perusteiden muuttumiseen kuuluivat haastatelluilla itsenäistyminen, täysi-ikäisyyden mukana tulleet vapaus ja vastuu, ensimmäistä kertaa itsenäisesti asuminen tai vanhempien tuen loppuminen. Jokaisen haastatteleman nuoren velkaantumisen voi ajatella olleen pelkästään kevytmielistä, velkaantumisen seuraukset ovat unohtuneet tai niitä ei ole edes tiedetty. En näe velkaantumista haastattelemieni nuorten osalta kuitenkaan kevytmielisenä, sillä nuoruuteen kuuluu tietty lyhytjänteisyys, uusien kokemusten hankinta ja vastuun välttely. Lisäksi heidän ylivelkaantumisen taustalla näyttäytyi monia muitakin vaikuttumia, kun pelkkä elämäntilanne ja ajattelemattomuus.

Käsittääkseni kukaan haastattelemistani nuorista ei ole halunnut ylivelkaantua. Velkaa on otettu aluksi vähän ja lopulta korkojen kasvaessa velkoja ei ole voitu omilla tuloilla maksaa. Monet olivat ottaneet uutta lainaa maksaakseen edellisiä luottoja. Aloittaessani tutkielmani tekoa arvelin, että ylivelkaantuminen on tapahtunut muiden, tärkeämmiksi koettujen elämäntapahtumien lomassa, lähes huomaamatta. Näin tilanne näyttäytyi haastattelujen aikanakin. Vaikean elämäntilanteen ja aikaisemman elämäntyylin jatkamisen taloudellisen perustan puuttumisesta huolimatta nuorten velkaantuminen on alkanut paisumaan ja lopulta nuoret ovat havahtuneet tilanteeseensa. Tilanteeseen, joka tuntui usein toivottomalta haastatteluja tehdessäni ja niitä analysoidessani.

Vaikka ylivelkaantumisen alkua tuntui leimaavan tietty huolettomuus, haastattelemanuoret kertoivat koskettavaa tarinaa ylivelkaantumisen aiheuttamasta elämänkriisistä. Toivottomuus, ahdistuneisuuden tuntemukset, päihteiden väärinkäyttö ja muut masennuksen psyykkiset oireet olivat seurauksia haastattelemilleni nuorille siitä, kun ylivelkaantumiseen on havahduttu ja ettei veloista selviytyminen ole tuntunut mahdolliselta. Tästä johtuen monet haastatelluista jatkoivat uuden velan ottoa, vaikka tiesivätkin, ettei heillä ole maksukykyä. Yllätyksenä monille oli tullut se, kuinka nopeasti pikavippien

korot kasvoivat ja pienehköstä summasta kasvoi parissa kuukaudessa monen tuhannen euron lasku, kun alkuperäistä laskua tai laskuja ei pystytty maksamaan.

Mielenkiintoista olisi selvittää, millainen rooli yksilön persoonallisuudella ja mahdollisilla persoonallisuushäiriöillä on ylivelkaantumiseen. Ylivelkaantumisesta selviytymisen ja sen käsittelemisen tavat toivat haastatteluissa ilmi erilaisia persoonallisuuksia. Nähdäkseni persoonallisuudella on oma osansa myös siinä, millaisia valintoja elämässä tekee ja kuinka reagoi vastoinkäymisiin. Esimerkiksi Jouni ja Martta aktiivisesti pyrkivät selvittämään ja maksamaan velkojaan. Kumpikin kuitenkin kuvasi haastattelujen aikana epätoivoa ja itseinhoa, joka sai jatkamaan velan ottoa tai olemaan avaamatta laskujaan. Jouni ja Martta ovat kuitenkin erilaisessa asemassa muihin haastateltuihin nähden, sillä molemmilla on haastattelun aikana ollut työpaikat ja mahdollisuus maksaa velat pois. Sara, Noora ja Paulus taas ovat työttömiä tai opiskelijoita, joten heillä ei ole mahdollisuutta maksaa edes avustettuna velkojaan pois. He eivät saa sosiaalista luottoa, eivätkä he pääse maksujärjestelyyn tai voi edes sopia luotonantajien kanssa maksusuunnitelmista, koska taloudellista varmuutta ei ole ollenkaan. Voiko työttömyyttä tai työllisyyttä käsitellä persoonallisuuden kautta?

Kuitenkin persoonallisuuksien eroavaisuudet näkyivät haastatteluissa useissa tilanteissa, muun muassa ylivelkaantumisen käsittelemisen eroina. Saralla oli eniten velkaa, mutta positiivisimmat tulevaisuuden haaveet. Hänen ajatuksiinsa kuului opintojen aloittaminen ja velkojen unohtaminen täksi ajaksi. Myös Jouni kuvasi haastatteluissa sitä, kuinka haaveilu tulevaisuudesta, kuten omasta asunnosta, oli auttanut häntä saamaan voimia velkojen hoitamiseen. Martta taas oli saanut elämänilonsa takaisin sosiaalisen luoton myötä ja hän ajatteli käyvänsä lukion loppuun, koska hän oli jättänyt lukion kesken velkaantumisen syvetessä. Paulus ja Noora eivät olleet vielä toivonkipinää löytäneet. Heille selviytymisen mahdollisuus tuntui kaukaiselta haaveelta. Nähdäkseni selviytymisen näkeminen edellyttää tiettyä vakautta sen hetkisessä elämäntilanteessa, eikä Pauluksella ja Nooralla tätä vakautta elämässä vielä ollut. Voikin sanoa, että he olivat ylivelkaantumisen eri vaiheessa, kun Jouni, Martta ja Sara.

Nuorille oli haastavaa keskustella tuntemattoman ihmisen kanssa ylivelkaantumisestaan. Kukaan ei ollut harkitsematta kertonut tilanteestaan ulkopuolisille ihmisille ja osalla vain lähipiiri tiesi heidän tilanteestaan. Jos en olisi aiheeseen perehtynyt jo aikai-

semmin ja tuntenut ylivelkaantuneita muista yhteyksistä, ei tutkielman teko olisi onnistunut. Pystyin käyttämään tietämiäni esimerkkejä ja huumoria saadakseni nuoret avautumaan. Ainoat poikkeukset olivat Sara ja Martta, jotka mielellään halusivat jakaa kaiken heidän tilanteeseen liittyvän kanssani. Anonymiteetin säilyttäminen oli kuitenkin jokaiselle tärkeää ja sitä jouduinkin painottamaan haastattelujen alkutilanteissa paljon. Häpeä tilanteesta oli suurta.

Rakenteellisen sosiaalityön mukaisesti jokaisen nuoren pitäisi olla ylivelkaantunut, kuten jo aiemmin olen ehdottanut tutkimuksessani, joten ylivelkaantumisen syiden on oltava osaltaan myös yksilöllisiä, persoonallisia. Tästä syystä postrakenteellinen sosiaalityön teoria on suuressa roolissa tutkimuksessani, olen sen avulla voinut selvittää niitä rakenteita, jotka edesauttavat ylivelkaantumista yhteiskunnallisena ilmiönä ja samalla katsoa yksilöä, joka ylivelkaantuu. Rakenteellisia ylivelkaantumisen syitä, tai edesauttajia ovat esimerkiksi kulutuskulttuuri, talous, verkostot, yhteiskunnalliset arvot ja muu arvomaailma sekä lainojen saatavuus. Omassa tutkielmassani suurimmassa roolissa näyttäytyi olevan kulutus- ja nuorisokulttuuri. Jokainen haastateltava pois lukien Saran kertoivat siitä, että yökerhoissa täytyi käydä ja elämän ulkoisten elementtien tuli olla kunnossa. Ulkoisilla elementeillä tarkoitan esimerkiksi vaatteita, asuntoa, kulkuvälinettä ja elektroniikkaa. Jostain syystä nuorille ulkoinen näyttävyys tuntui olleen ylivelkaantuneissa todella suuressa arvossa. Voi sanoa, että maalliset arvot olivat vieneet voiton perimmäisistä arvoista, kuten perheestä. Onko tämä kulutuskulttuurin yksi äärimmäinen ilmentymä?

Koska jokainen nuori ei ole ylivelkaantunut, eivät nämä voi olla perimmäisiä syitä ylivelkaantumiseen. Silti nuoren oma varallisuus näyttäytyy suuressa roolissa ylivelkaantumisen aiheuttajana. Toisia vanhemmat tukevat ja toiset yrittävät selviytyä omillaan. Esimerkiksi Pauluksella ei ollut mahdollista saada vaikeaan tilanteeseensa tukea äidiltään, sillä äidin oma taloudellinen tilanne oli vaikea. Martta taas oli kertomansa mukaan varakkaasta perheestä, mutta vanhemmat eivät enää mahdollistaneet elämäntyyliä, johon Martta oli tottunut. Jouni muutti jo alaikäisenä kotoaan ja Noora oli opiskelija, olla ei ollut tuloja työttömyyden vuoksi, eivätkä vanhemmat tukeneet häntä taloudellisesti. Sara taas poikkeaa täysin muista haastatelluista, mutta hänen elämäntilanteensa muuttui toiselle paikkakunnalle muuton myötä ja velat aiheutti puoliso.

Haastatellut itse syyttivät ylivelkaantumisesta yksin itseään tai yhteiskuntaa yleisesti. Itsensä syyttäminen oli huomattavasti yleisempää, koska neljä viidestä koki tilanteen olevan vain oman ajattelemattomuuden, lapsellisuuden ja typeryyden seurasta. Ainoan poikkeuksen teki Noora syyttäessä työmarkkinatilannetta ja opiskelijoiden tukien alhaisuutta. Jokainen nuorten osoittama tekijä heidän ylivelkaantumisensa aiheuttajana on tietysti huomioitava ja jokainen niistä on osasyynllinen ylivelkaantumiseen. Silti ulkoisten rakenteiden muuttuessa, ylivelkaantuminen vähentyisi, eikä koskettaisi niin monia yhteiskunnan jäseniä. Nuoret ovat vaikutuksille alttiita ja näkisin, että kuluttamisen tyylin muutoksella ja taloudellisen hyvinvoinnin etusijaisuuden poistamisella sekä yleisen arvopohjan muutoksella saataisiin ylivelkaantumista vähenemään. Yleistä arvopohjaa en voinut tutkimuksessani kattavasti käsitellä, sillä sitä on vaikea täsmällisesti määritellä, eikä yleisestä arvopohjasta luultavasti päästä koskaan yksimielisyyteen. Kuluttamisen ensisijaisuutta ei ole kuitenkaan muuttanut edes ilmastonmuutos, jätteiden peittämät alueet sekä Afrikassa, että valtamerissä, Aasiassa tapahtuneet tuhoisat tehdasturmat eivätkä sukupuuttoon kuolleet tai kuolemassa olevat eläimet ja kasvit, joten kuinka ylivelkaantumisen ennaltaehkäisyn vuoksi muutosta tapahtuisi?

Lisäksi Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, joista merkittävimpinä voidaan nostaa esiin liittyminen Euroopan Unioniin ja EMU (European Monetary Union), jotka säätelevät vahvasti kuluttamista ja taloutta. Muutos olisi mahdollinen, mutta vaatisi enemmän kun tähänastiset toimet, kuten pikavippilainsäädännön muutos. Haastatteleman nuoret ovat ensimmäisiä, jotka ovat pikavippeihin hurahtaneet, kun pikavippiyrityksiä aloitti useita ja mainonta oli valtavaa. Vanhemmille ikäryhmille pikavipit eivät ole tulleet juuri aikuistumisen kynnyksellä mahdollisiksi, luottomarkkinatkin ovat avautuneet vasta 1980-luvulla ja ennen pikavippejä ei lainaa saanut juuri muualta, kun osamaksusopimuksilla ja pankeista. Pikavipit ovat tehneet lainanoton helpommaksi ja vähempää harkintaa vaativiksi. Harkinta onkin yksi ominaisuus, joka nuorilta yleisesti puuttuu. Lähes jokainen haastatteleman pitikin huonona sitä, että pikavippejä saa niin helposti, eikä aikarajoituksilla eli sillä, ettei pikavippejä ei saa, kun tiettyinä aikoina vuorokaudesta, ole ollut merkitystä.

Olisiko ratkaisu sitten pikavippien täyskieltäminen tai pikavippien saamisen ikärajan nostaminen? Pikavipit voisi poistaa, jos muut keinot vaikeiden, odottamattomien elämäntilanteiden korjaamiseksi olisivat niin sanotusti ajan tasalla. Sosiaalityön rooli nou-

see tässä tilanteessa suureen merkitykseen tutkimuksessani. Yksi ratkaisuehdotus olisi se, että taloudellisen tuen saamisen lisäksi olisi mahdollista saada sosiaalista luottoa tilanteissa, joissa rahaa tarvitaan nopeasti. Seitsemän vuorokautta toimeentulotukihakemuksen käsittelyssä on pitkä aika, ja toimeentuloasiakkuus rajoittaa työntekoa ja toimintaa merkittävästi, joten toimeentulotuki ei ole ensisijainen keino, jolla nuoret hakevat lisää rahaa. Toimeentulotukea ei tietenkään voi myöntää tilanteissa, joissa esimerkiksi haastattelemani nuoret ovat ottaneet pikavipin päästäkseen juhlimaan. Lisäksi sosiaalisen luoton korot tulisivat lisätulona valtiolle, kun nyt pääasiassa tulot jäävät perintäyrityksille ja pikavippejä tarjoaville yrityksille.

Ajatus on tietysti täysin absurdi ajassa, jossa kansalaisille tarkoitettuja palveluita tahdotaisiin leikata, mutta sosiaalityön resursseja lisäämällä silti voitaisiin ylivelkaantumista ennaltaehkäistä. Lisäämällä tietoisuutta esimerkiksi toimeentulotuesta ja erityisesti harkinnanvaraisesta toimeentulotuesta ja sosiaalisesta luototuksesta, voitaisiin osaa ylivelkaantumisen partaalla olevista auttaa helposti. Onko parempi, että valtio ja kunnat menettävät rahaa myöntäessään harkinnanvaraista toimeentulotukea ja sosiaalista luottoa sekä lisäämällä sosiaalityöntekijöiden määrää, kun se, että nuoret tippuvat useiksi vuosiksi niin kutsutun normaalin elämän piiristä? Ylivelkaantuminen näyttää voivan aiheuttaa mielenterveysongelmia, kuten masennusta. Masennus ja muut mielenterveysongelmat taas vähentävät yksilön yhteiskunnallista tuottavuutta, kuten verotuloja.

Helpoin, ja parhaiten toteutettavissa oleva keino ylivelkaantumisen ennaltaehkäisyyn on kuitenkin tietoisuuden lisääminen. Esimerkiksi ylivelkaantumisen seurausten esiintäminen, voisi lisätä harkintaa velkaa ottaessa ja peruskoulussa voisi opettaa talousneuvontaa oppiaineena, jotta talouden hallinta opittaisiin jo ennen, kun velkaantuminen on mahdollista. Myös asenteita kuluttamista kohtaan voidaan muuttaa, mutta muutokset ovat pitkäaikaisen työn tuloksia, eikä ylivelkaantumista voida ratkaista esimerkiksi vuoden aikana.

Ylivelkaantuneita syyllistävää puhetta ja kirjallisuutta tulisi myös tarkistella kriittisesti. Miksi lähes jokaista suomalaista jossain elämänvaiheessa koskettava lainanotto on silloin, kun velkojen hallinta katoaa usein hallitsemattomien elämänmuutosten vuoksi, on ylivelkaantuneen syy yksinomaan? Eikä lainojen myöntäjillä ole vastuuta tilanteessa? Ja tässä tilanteessa en puhu pankeista, joiden vastuunkannosta voisi tehdä oman tutkimuk-

sensa, vaan pikavippiyritysten vastuusta? Enkä ehdota ratkaisuksi sitä, että lainojen saaminen estyisi. Ihmettelen sitä, että lainaa myönnetään aina uudelleen ja uudelleen, vaikka luottotiedotkin on jo menetetty, kuten Jounille, Paulukselle ja Nooralle oli myönnetty. Pikavippejä tarjoavien yritysten toimintaa tulisi säädellä normistolla niin, että jokainen uusi lainahakemus olisi tehtävä kasvotusten ja yrityksen tulisi tarkistaa lainaa hakevan luottohistorian ja -tiedot. Jos maksamattomia luottoja olisi, ei pikavippiä tulisi myöntää. Pikavippien myöntäminen vaikka maksamatonta velkaa on jo aikaisemminkin, on epäeettistä toimintaa. Erityisesti, kun ylivelkaantumisen seuraukset ovat tiedossa.

LÄHTEET

- Adams, Robert 2003:** Social Work and Empowerment. Third edition. Kiina.
- Alasuutari, Pertti & Lampinen Marjaana 2006:** OECD ja suomalaisen projektiyhteiskunnan synty. Teoksessa: Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.): Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki. Gaudeamus, 56–70.
- Alavaikko, Mika 2006:** Valtakunnallisen sosiaalipolitiikan loppu- keskitetystä ohjauksesta alueellisiin kehityshankkeisiin. Teoksessa: Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.): Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki. Gaudeamus, 39–55.
- Asiakastieto1:** Miten yksityishenkilö voi saada luottotietomerkinnän?
www.asiakastieto.fi/yksityisille/uk_3.jsp?11=4 Viitattu 17.8.2011.
- Asiakastieto2:** Maksuhäiriöisiä kuluttajia 17 000 vuodessa lisää.
http://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto/ajankohtaista/-/asset_publisher/gxzzwXCm45vn/content/maksuhairioisia-kuluttajia-17-000-vuodessa-li-saa?redirect=http%3A%2F%2Fwww.asiakastieto.fi%2Fweb%2Ffi%2Fasiakastieto%2Fajankohtaista%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_gxzzwXCm45vn%26p_p_li-fecy-cle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_count%3D1. Viitattu 22.8.2013.
- Autio, Minna 2006:** Kuluttajuuden rakentuminen nuorten kertomuksissa. Helsinki, Hakapaino.
- Erola, Jani 1997:** ”Täys roisto!” Luottotietotoiminnan sosiaaliset haitat ja oikeuttamisen ongelmat Suomessa. Stakes, raportteja 128. Saarijärvi, Gummerus.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998:** Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Jyväskylä.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2010:** Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin i. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. Uudistettu ja täydennetty painos. Ps-kustannus. Juva, 26–44.
- Eskola, Jari 2010:** Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin ii. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. Uudistettu ja täydennetty painos. Ps-kustannus. Juva, 179–203.
- Gibbins, John 1998:** Postmodernism, poststructuralism and social policy. Teoksessa: Carter, John (toim.): Postmodernity and the fragmentation of welfare. Routledge. Iso-Britannia, 31–48.
- Hatch, J. Amos & Wisniewski Richard 1995:** Life history and narrative: questions, issues, and exemplary works. Teoksessa: Hatch, J. Amos & Wisniewski (toim.): Life history and narrative. Lontoo. Falmer, 113–136.
- Heikkilä, Risto & Karjalainen, Jouko 2000:** Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Gaudeamus. Helsinki.
- Heikkinen, Hannu L. T. 2010:** Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksina. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin ii. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. Uudistettu ja täydennetty painos. Ps-kustannus. Juva, 143–159.

- Heikkilä, Matti 2002:** Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa: Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 165–176.
- Hiilamo, Heikki 2011:** Uusi hyvinvointivaltio. Like. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009:** Tutki ja kirjoita. 15. Uudistettu painos. Tammi. Hämeenlinna.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1988:** Teemahaastattelu. 4. painos. Yliopistopaino. Helsinki.
- Huotelin, Hannu 1996:** Menetelmällisiä lähtökohtia elämäkertatutkimukseen. Teoksessa: Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.). Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Gummerus. Jyväskylä, 13–44.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2003:** Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa: Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 87–110.
- Hänninen, Vilma 2010:** Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin ii. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. Uudistettu ja täydennetty painos. Ps-kustannus. Juva, 160-178.
- Ife, Jim 1999:** Postmodernism, critical theory and social work. Teoksessa: Pease, Bob & Fook, Jan (toim.): Transforming Social Work Practice. Postmodern critical perspectives. Singapore, 211–223.
- Ihan tavallisia asioita:** www.tavallisia.fi Viitattu 11.10.2012.
- Kaartinen, Risto & Lähteenmaa, Jaana 2006:** Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja? Kauppa- ja teollisuusministeriö, rahoitetut tutkimukset 10/2006.
- Kinnunen, Pirjo 2011:** Nuoruudesta kohti aikuisuutta - varhaisaikuisen mielenterveys ja siihen yhteydessä olevat ennakoivat tekijät. Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere. Verkkojulkaisu. Viitattu 18.8.2013
- Koljonen, Virpi 2002:** Nuorten velkaantuminen ja maksuhäiriöt. Teoksessa: Autio, Minna; Eresmaa, Ilppo; Heinonen, Visa; Koljonen, Virpi; Paju, Petri & Wilska, Terhi-Anna. Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 24, 12–118.
- Koljonen, Virpi & Römer-Paakkanen, Tarja 2000:** ”... Silloin ei ois pitänyt hölmöillä...” Ylivelkaantuminen nuorena velkaantuneiden näkökulmasta. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 2000. Helsinki.
- Koulu, Risto & Lindfors, Heidi 2010:** Maksukyvyttömyyden oikeudelliset ulottuvuudet. Helsinki. Yliopistopaino.
- Kuluttajavirasto1:** Ylivelkaantuminen voi alkaa jo luottoa ottaessa. <http://www.kuluttajavirasto.fi/fi-FI/ajankohtaista/tiedotteet/2010/tiedote/10/ylivelkaantuminen-voi-alkaa-jo-luottoa-ottaessa>, päivitetty 30.6.2010 Viitattu 2.1.2013.
- Kuluttajavirasto2:** Kysely talous- ja velkaneuvojille velkaantumisen taustatekijöistä 2010. http://www.kuluttajavirasto.fi/File/91f52592-dbd4-4a70-9a72-e90e2cbb0e3e/TVN_kysely.pdf, päivitetty 28.6.2010 Viitattu 30.11.2012.
- Kuluttajavirasto3:** Taantumien tuomiin velkaongelmiin etsitään apuja. <http://www.kuluttajavirasto.fi/fi-FI/050509/> Viitattu 12.12.2012.
- Kuula, Arja 2011:** Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Jyväskylä.

- Kvalimotv:** http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka.
- Lakialoite 59/2011,**
http://www.parliament.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/la_59_2011_p.shtml Viitattu 14.12.2012.
- Laki eräiden luotonantajien rekisteröinnistä annetun lain muuttamisesta** (208/2013). Viitattu 26.8.2013.
- Laki korkolain 2 §:n muuttamisesta** (209/2013). Viitattu 26.8.2013
- Laki korkolain 4 s muuttamisesta,**
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090846> Viitattu 14.12.2012.
- Laki kuluttajansuojalain 7 luvun muuttamisesta** (207/2013) Viitattu 26.8.2013.
- Lehiö-Trapnowski, Päivi 2001:** Miten menee nousukauden nuorilla? Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.): ”Huono ennuste”. Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen? Stakes 10/2001. Helsinki, 45-51.
- Lehtinen, Anna-Riitta & Leskinen, Johanna 2005:** Irtiottoa ja riippuvuutta – velkaongelmaiset nuoret itsenäisen taloudenpidon murtomaastossa. Teoksessa: Autio, Minna & Paju, Petri. Kuluttava nuoruus . Nuorten elinolot-vuosikirja. Stakes. Helsinki, yliopistopaino, 92–101.
- Mattila, Minna 2005:** Nuorten velkojen järjestelemisen karikot. Teoksessa: Autio, Minna & Paju, Petri. Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot-vuosikirja. Stakes. Helsinki, yliopistopaino, 112–115.
- Mattinen, Olli & Bedretdin, Tulin 2008:** Kotitalousluottokyselyn 2008 yhteenveto. Helsinki. Rahoitustarkastus:
www.finanssivalvonta.fi/fi/Tiedotteet/Arkisto/Ratan_lehdistotiedotteet/Documents/Kotitalousluottokysely_031208_yhteenveto.pdf Viitattu 18.8.2011.
- Mullaly, Bob 1997:** Structural Social Work. Ideology, Theory and Practice. Second edition. Oxford University Press. Canada.
- Muttilainen, Vesa 2006:** Velkaongelmien hallintapolitiikan kehityslinjoja 1985-2005. Teoksessa: Tala, Jyrki & Litmala, Marjukka: Katsauksia Suomen lainsäädäntökehitykseen 1985–2005. Paremmen sääntelyn toimintaohjelma. Osa 2. Helsinki. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 9/2006, 151–186.
- Myllyniemi, Sami; Gissler, Mika & Puhakka, Tiina 2005:** Kuluttava nuoruus tilastoina. Teoksessa: Autio, Minna & Paju, Petri. Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot-vuosikirja. Stakes. Helsinki, yliopistopaino, 13–25.
- Mäenpää, Pasi 2005:** Narkissos kaupungissa. Helsinki. Tammi.
- Niiniluoto, Ilkka 2002:** Tieteen tunnuspiirteet. Teoksessa: Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 30-41.
- Pease, Bob & Fook, Jan 1999:** Postmodern critical theory and emancipator social work practice. Teoksessa: Pease, Bob & Fook, Jan (toim.): Transforming Social Work Practice. Postmodern critical perspectives. Singapore, 224–229.
- Paju, Petri 2002:** Rakastaa kulutusta ja vihaa matematiikkaa. Teoksessa: Autio, Minna; Eresmaa, Ilppo; Heinonen, Visa; Koljonen, Virpi; Paju, Petri & Wilska, Terhi-Anna. Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 24, 119–143.
- Pietarinen, Juhani & Launis, Veikko 2002:** Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa: Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 42–57.
- Pietarinen, Juhani 2002:** Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa:

- Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 58–69.
- Pohjola, Anneli 2011:** Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa: Sosiaalisesti kestävä kehitys. (toim.) Pohjola, Anneli & Särkelä, Riitta. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto Ry. Helsinki, 207–224.
- Pohjola, Anneli 2003:** Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa: Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 53–67.
- Rantala, Kati & Tarkkala Heta 2009:** Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja. Helsinki. Hakapaino.
- Rolin, Kristina 2002:** Tieteen etiikka metodologian näkökulmasta. Teoksessa: Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Tampere, 92–104.
- Rossiter, Amy 2000:** The postmodern feminist condition: new conditions for social work. Teoksessa: Fawcett, Barbara; Featherstone, Brid; Fook, Jan & Rossiter Amy (toim): Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives, 24–38.
- Saarenheimo, Marja 1997:** Jos etsit kadonnutta aikaa. Vastapaino. Tampere.
- Selkälä, Arto 2013:** Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystieteissä. Acta Universitatis Lapponiensis 248. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Syrjälä, Leena 2010:** Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin i. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. Uudistettu ja täydennetty painos. Ps-kustannus. Juva, 247–261.
- Tilastokeskus, velkaantumistilasto.**
- Tilastokeskus1:** Työllisiä 43 000 ja työttömiä 10 000 vähemmän kuin vuosi sitten. http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2013/07/tyti_2013_07_2013-08-20_tie_001_fi.html Viitattu 22.8.2013.
- Toimenpidealoite 69/2009:** http://www.parliament.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/tpa_69_2009_p.shtml Viitattu 11.12.2012.
- Trinder, Liz 2000:** Reading the texts. Postmodern feminism and the ‘doing’ of research. Teoksessa: Fawcett, Barbara; Featherstone, Brid; Fook, Jan & Rossiter Amy (toim): Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives, 39–61.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2011:** Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Työ- ja elinkeinoministeriö:** Sinnemäki: nuorisotyöttömyys laskenut vuoden ajan http://www.tem.fi/?89506_m=103252&s=2467. Päivitetty 21.6.2011 16.03. Viitattu 18.8.2011.
- Urponen, Kyösti 2003:** Sosiaalityön etiikan teoreettiset taustat. Teoksessa: Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 71–86.
- Valkama, Elisa & Muttilainen, Vesa 2008:** Maksuvaikeudet pikaluottomarkkinoilla. Helsinki. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 86.
- Wilska, Marita 2005:** Taskurahasta virtuaalirahaan. Teoksessa: Autio, Minna & Paju,

Petri. Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot-vuosikirja. Stakes. Helsinki, yliopistopaino, 80–82.

WHO: Washington Consensus <http://www.who.int/trade/glossary/story094/en/> Viitattu 2.1.2013.